

II RIIGIKOGU

3. istungjärk. **Protokoll nr. 79 (18).** 1924. a.

II Riigikogu koosolek 28. märtsil 1924 a.
kell 5 p. l.

Kokku on tulnud 77 Riigikogu liiget.

Walitsuse looshis: sõjaminister **O. Amberg**, välisminister **O. Strandman**, teedeministri abi **K. Kark**.

P ä e w a k o r d :

Riigi 1924. eelarwe — II lugemisel.

Koosolekut juhatab esimees **J. Tõnisson**.

Sekretääri kohal abisekretäär **J. Wain**.

Koosolek algab kell 5.30 min.

1. Päewakorra Juhataja J. Tõnisson: Awan Riigikogu koosoleku. Päewakord on Riigikogu liigetele kätte saadetud.

K. Wirma (sd.): Teen ettepaneku täiendada tänast päewakorda kahe punktiga: 1) Põllumajandusliku laenu seaduseelnõu — rahaasjanduse komisjoni ettepanek ja

2) Riikliku katsekoja seaduseelnõu — hariduskomisjoni ettepanek.

Eriti wiimane seaduseelnõu on kiire selles mõttes, et tema maksmahakkamine on 1. aprillil ette nähtud. Sellepärast peaks ta kiires korras päewakorra lema.

Juhataja J. Tõnisson: Kirjalik ettepanek on tehtud rkl. Martinson'i poolt põllumeeste rühma nimel: „Tänase Riigikogu koosoleku päewakorra esimeseks punktiks wõtta komisjonide täiendawad walimised.“

Järjekorras wõiks siis wõtta esimeseks päewakorra-punktiks härra Martinson'i ettepaneku ja rkl. härra Wirma poolt ette pandud seaduseelnõud jääksid teise ja kolmanda punkti alla. Eelarwe jääks neljandaks punktiks. Kas soowitakse päewakorra muudatuste ettepanekuid üksikult wõi koos hääletada? (Hüüded: Koos!) Siis asun hääletamisele. (Hääletatakse.) Nähtawa enamusega on rkl. härra Einbund walitud üldkomisjoni.

sega on päewakord täiendatud kujul wastu wõetud.

Sõna on sekretääril teadaande korras.

2. Teadaandmine kohtuministri esitise kohta Riigikogu liigete **Adolf Zilmer'i ja Peeter Mihkelson'i wahi alla jätmise asjus.**

Sekretäär J. Wain: Härra kohtuministri poolt on tulnud järgmine esitis: „Riigikogu juhatusel. Esitades siin juures ärakirjades: 1) Tallinna linna tähtsamate asjade 2. jaosk. kohtu-

uurija määruse 18. weebruarist sel aastal rkl. Adolf Zilmer'i wastutusele wõtmise kohta u. n. s. § 102 ettenähtud raskest kuriteos ja 2) sama kohtu-uurija määruse 5. ja 20. weebruarist sel aastal Zilmer'i ja rkl. Peeter Mihkelson'i wahi alla wõtmise kohta, palun põhiseaduse § 49 põhjal Riigikogule ette panna lubada Zilmer'i ja Mihkelson'i wahi alla jätta.“

Riigikogu juhatusel poolt kohtuministri esitis antud koosseisu komisjoni.

3. Komisjonide täiendawad walimised.

Juhataja J. Tõnisson: Selle päewakorra punkti kohta on rkl. Martinson'i

poolt tulnud ettepanek walida üldkomisjoni rkl. Teetsow'i asemele rkl. Einbund. Panen selle ettepaneku hääletamisele. (Hääletatakse.) Nähtawa enamusega on rkl. härra Einbund walitud üldkomisjoni.

4. Põllumajandusliku laenu seadus — I lugemisel.

Rahaasjanduse komisjoni aruandja E. Birkenberg:

Austatud Riigikogu liikmed! Käesolewa seaduse wastuwõtmise korral Riigikogus on wõimalik saada Rootsist põllumajanduslikku laenu 900.000 Rk. Rahaasjanduse komisjon waatas selle seaduseelnõu läbi ja wõttis tema ilma muudatusteta wastu. Kuid awaldati soowi, et sarnases seaduseelnõus peaks ära öeldud olema ligemalt laenu wäljaandmise kord, kui mitte seaduseelnõus, siis tema seletuskirjas. Rahaasjanduse komisjoni alam-

kommisjon pööras sellel soovil rahaministeeriumi poole ja palus kiire korras välja töötada üldjoontes laenuandmise korra, protsentide suuruse ja tagasimaksmise tähtaja. Rahaministeerium esitas alamkommisjonile ka eelpool nimetatud küsimuste kohta järgmised wormid, mille järele laenu antakse välja põllumajanduslikuks otstarbeks, see on, põllutööriistade, seemnewilja, suguloomade ja kunstpõllurammu muretsemiseks. Laenu eest maksab Wabariigi Walitsus Rootsile 6% ja väljaandmine läheb Eesti panga kätte, kes $\frac{1}{2}$ % komisjoni kuludeks wõtab. Nii et laenu tarwitajatel tuleb selle laenu eest maksa $6\frac{1}{2}$ %, ja see laen antakse 5-le ühistegelisele asutusele: Eesti tarwitajate ühisuste keskühisusele, seemnewilja ühisusele, põllumajanduslikule keskühisusele „Estooniale“ sugukarjade ühisusele ja Tallinna majandusühisusele. Selle eest kawatsewad nemad osta: Eesti tarwitajate keskühisus 800 wiljaniidumasinat, 600 rohuniitjat ja 200 rohuniitjat hapslitega. Nende ostmiseks 50% oleks 280 tuhat Rootsi krooni. Terwe summa teeks välja kogusummas 442 tuhat Rootsi krooni.

Wäetisainete peale läheks sellest laenust, superfosfaadi ostmiseks 80.000 Rootsi krooni ja lubjalämmastikkude peale 10 tuhat Rootsi krooni.

Seemnewilja ühisus kawatseb osta selle laenuga 47 tuhat kilo originaal seemet ja selleks summaks läheks tarwis 17.210 Rootsi krooni. Sellest wõiks saada laenu 50%, see on, 8.605 Rootsi krooni.

Põllumajanduse keskühisus kawatseb tellida turbiini sisseade ja see läheks maksma 100.000 Rootsi krooni, sellest saaks laenu 80%-ga 80 tuhat Rootsi krooni.

Tallinna majandusühisus kawatseb tellida separaatorid, see on, piimatalituse sisseadeid, mis läheks maksma 780 tuhat Rootsi krooni. Ülejäänud summa, seemnewilja ostmisest, kui ka tõuloomade ostmisest, läheks põllumajanduslikule keskühisusele „Estooniale“ turbiinide muretsemiseks. Nii oli see kawa, mis rahaministeerium esitas. Laenu tagasimaksmise kord oleks järgmine: käsi-koorelahutajate pealt ühe aasta jooksul, suuremate pealt, see on, aurumeiereide sisseadete pealt kolme aasta jooksul, kunstpõllurammu pealt kahe aasta jooksul, ja

suuremate põllumajanduse masinate peale wiie aasta jooksul.

Rahaasjanduse komisjoni nimel panen ette käesolewat seaduseelnõu esimesel lugemisel wastu wõtta.

Juhataja **J. Tõnisson**: Asun hääletamisele. (Hääletatakse.) Nähtawa enamusega on põllumajandusliku laenu seadus I lugemisel wastu wõetud.

5. Riikliku katsekoja seadus — I lugemisel.

Hariduskomisjoni aruandja **C. Schil-seadus — ling**: Käesolew seaduseelnõu on oma konstruktsiooni, oma ulatuse ja sisulise iseloomu järele ainult ühe juba tegutsewa asutuse ülewiimine ühest ministeeriumist teise, ja nimelt kaubandusministeeriumist haridusministeeriumi alla. Kõik need tööd, mis katsekojas siamaani tehti, on tehnikumis tehtud, mis haridusministeeriumi alla kuulub, osalt ka selle ministeeriumi poolt palgatud jõudude ja instrumentide abil, kuna aga katsekoda ise siamaani oli kaubandus-tööstusministeeriumi all. Niisugune kahekordne seisukord ei wasta elunõuetele ja töönõuetele ning oli tülikas, seda rohkem, et juhtiwad jõud pidid olema tehnikumi poolt. Katsekoja haridusministeeriumi alla ülewiimise küsimuse tõstis ülesse kaubandusministeerium ise, et sellega ka alaliste ametnikkude palgad, kui ka muud kulud, nagu üür, walgustus jne. haridusministeeriumi alla wiidaks. Käesolewas riigi eelarwes on need kulud ette nähtud ja sellekohased krediidid on juba eelarwekomisjoni poolt haridusministeeriumi kohta wastu wõetud, nii, et sellest küljest katsekoja ülewiimise wastu takistusi ei peaks olema. Ma kordan weel: see seadus on puht tehniline samm. Ta tegutseb samal wiisil, kui ta tulewikus peaks tegutsema. Puudub tal ainult weel seaduslik, Riigikogu poolt antud sanktsioon. Kui selle wastu waidlusi ei ole, siis paneksin ette seaduseelnõu esimesel lugemisel wastu wõtta.

Juhataja **J. Tõnisson**: Panen aruandja ettepaneku hääletamisele: I lugemisel wastu wõtta riikliku katsekoja seadus. (Hääletatakse.) Nähtawa enamusega on seaduseelnõu I lugemisel wastu wõetud.

Aruandja **C. Schilling**: Panen ette riikliku katsekoja seaduse I ja II lugemise wahel kolmepäewalisest tähtajast mitte kinni pidada.

Juhataja **J. Tõnisson**: Panen ettepaneku hääletamisele. (Hääletatakse.) Nähtawa enamusega on ettepanek wastu wõetud.

6. Riigi 1924 a. Eelarwe-kommisjoni poolt on Riigikogule esitatud sõjaministeeriumi eelarwe wastuwõtmiseks järgmistes arwudes:

„SÕJAMINISTEERIUM.

§ 1.	Palgad	397.956.700.—
§ 2.	Arstsõitude tasu	6.910.000.—
§ 3.	Arstiabi ja toetus	12.675.000.—
§ 4.	Esitus	400.000.—
§ 5.	Ametnikkude ja teenijate warustus	109.200.—
§ 7.	Juriidiline abi ja kohutukulud	25.000.—
§ 8.	Kantseleikulud	7.895.500.—
	variant	(7.145.500)“
Alamkommisjon esitas suurema summa. Eelarwe-kommisjonis tehti ettepanek, vähendada see summa 7.145.500 marga peale. Hääletamisel said mõlemad ettepanekud ühepalju hääli. Nii et tuleb ka wariant hääletamisele.		
§ 9.	Majapidamine	99.008.000.—
§ 10.	Wedu	11.000.000.—
§ 11.	Sõidu- ja weoabinõud	15.572.900.—
§ 12.	Liikuw wara	8.000.000.—
§ 14.	Hoonete remont	14.000.000.—
§ 15.	Kultuuriline toetus	750.000.—
§ 21.	Raamatukogud	918.500.—
§ 35.	Õpetarbed ja wahendid	3.994.800.—
§ 37.	Rahwuskultuuriliste wäärtuste kogumine ja korraldamine	120.000.—
§ 40.	Seaduste eeltööd, kodifikatsioon ja kirjastamine	1.085.300.—
§ 41.	Tunnistajate ja ekspertide tasu	300.000.—
§ 44.	Autasud ja ergutusrahad	297.000.—
§ 53.	Sisseseadmine ja asutamine	3.417.000.—
§ 54.	Toitluswarustus	220.981.600.—
§ 55.	Kraamiwarustus	220.500.000.—

§ 56.	Sõjariistad ja nende warustus	14.747.000.—
§ 57.	Inseneeriline ja tehniline warustus	23.362.500.—
§ 59.	Hobuste terwishoid	450.000.—
§ 60.	Sõjalaewade warustus	38.711.000.—
§ 61.	Kindlustuse tööd	4.460.000.—
§ 62.	Topo- ja hüdrograafilised tööd	4.000.000.—
§ 90.	Segakulud	9.083.600.—

Kokku sõjaministeerium 1.120.730.600.—

J. Laidoner (põl.): Wäga austatud Riigikogu liikmed! Neli aastat on möödas, kui sõda lõppes ja neli aastat on meie sõjawägi rahutingimistes wõinud areneda ja ennast korraldada. Sellepärast on loomulik eelarwe arutamise puhul tagasi waadata selle peale, missuguseks on kujunenud meie sõjawägi, missugused on tema head küljed ja missugused tema puudused. Kõige enne, sõjaministeeriumi eelarwe juures peatades, juhiksin tähelepanu selle peale, et meie sõjaministeeriumi eelarwe on sihikindlalt wähenenud 1921 aastast alates küll absoluutselt, niisama ka protsentuaalselt. Absoluutselt on ta wähenenud 1.852.000.000 pealt 1.434.000.000 marga peale. Protsentuaalselt on tema wähenenud ka, 1921 a. 27,4%, 1922 a. 27,2%, 1923 a. — 22% ja praeguses eelarwes — 21,3%. On ka wäga wõimalik, et see eelarwe protsentuaalselt weel wäiksemana wälja tuleb, sest et teistes ministeeriumides tulewad muidugi lisaelarwed juurde, kuna aga senni ajani sõjaministeeriumi juures lisaelarweid ei ole olnud. Iseenesest on minu poolt ettelõetud summa üsna suur, niisama ka protsent, aga tema on paratamatu. Mina olen mitu korda kõneledes sellelt kohalt alla kriipsutanud seda ja isiklikult ei arwa mina ka, et meie julgeolek wõiks ainult põhjeneda meie sõjawäe peal, waid meie julgeoleku aluseks peaks olema kindel rahupoliitika. Meie ei tohi mingil tingimisel sõja peale wälja minna. Meie teame aga, et see ainult meist ära ei ripu: tema ripub palju rohkem teistest. Kui nüüd sõja õnnetus peaks tulema, siis meie ainult oma sõjawäejõu peale ei wõi loota, waid siin on ka teised abinõud, mis meile wõiksid abi tuua, see on koostöötamine naabritega, sõbralikkude suurriikidega ja rahwasteliiduga. Kõige selle peale waatamata ei tohi meie unustada oma jõudu korraldamast, sest kes iseennast ei kaitse, seda ei tule ka teine

aitama. Wõttes meie sõjainisteeriumi absoluutse summa 1.434.000.000 marka, kriipsutaks ma seda sellepärast alla, et teda on õige suureks loetud. Mul näib tihti, et paljud unustavad ära, kui Eesti rahwas ja Eesti riik iseseiswad ei oleks, siis peaksime meie ikkagi neid summasid maksma. Just see on üks kõigeraskem küsimus. Mina weel kord tähendan ja kriipsutan seda alla, et kui kord peaks õnnetus juhtuma, et Eesti rahwas mitte iseseisew ei ole, selle summa tema maksab ikka ja palju suuremal ja raskemal kombel, kui praegu. Endine maks oli raske; raske on ju välja rehkendada, kui palju meie maksime enne protsentuaalselt, aga ärge unustage, et palju rohkem maksime meie sellega, et meie noorsugu pidi kaugel kodumaalt teenima kaua aega, 3 kunni 4 aastat. Waat' see on üks raske punkt, mille peale meil tuleb alati tagasi waadata, kui sõjainisteeriumi eelarwet ja tema absoluutset suurust kritiseerida.

Waadates meie sõjainisteeriumi töö peale, ma peataksin kõigeenne teenistusaja juures. Meil on käes üks dokument, mille pealkiri on: „Isearwamine Eesti wabariigi 1924 aasta kulude ja tulude eelarwe ja selle juurde lisatud ametnikkude ja teenijate koosseisude kohta“. See isearwamine on tehtud härra Jõeäär'i poolt. Siin on nüüd lõpmata raske süüdistus näkku wisatud meie sõjainisteeriumile ja tema wastutawatele juhtidele. Mina loen selle punkti niiwõrd tähtsaks, et ma luban omale seda ette lugeda härradele Riigikogu liikmetele. Siin härra Jõeäär, kritiseerides sõjainisteeriumi eelarwet, räägib nõnda: „Kuid ammugi oleks aeg meil mõtlema hakata ka sõjawäe teenistuse aja lühendamise peale, mis pikem kui kuskil mujal Euroopa riikides. Näiteks wõiks ette tuua Rootsi, kes wiimasel ajal tuntawalt oma wäeteenistuse aega lühendas. Meie sõjawäe juhtiwad jõud on aga nii põhjalikult läbi imunud Wene waimust, et nende ettekujutusse kuidagi ei mahu, et wõimalik oleks meie wõrdlemisi arenenud noorsõdurit lühema aja jooksul välja õpetada, kui seda Wene sõduriga omal ajal teha suudeti. Õpetuskawad on Wene omadest maha kopeeritud — tsaariaegse Wenemaa omadest, nõukogude Wenes on teenistusaeg lühem ja väljaõpetamise meetod teistsugune.“ Kui härra Jõeäär seda siin ette kandis,

siis ma küsisin tema käest, kust temal niisugused andmed on. Härra Jõeäär wastas väga julgelt, et sõjainisteeriumist. Ma pean ütleva, et ma loen ennast ka sõjaasjanduses natukene asjatundjaks. Olen küll nüüd faktiliselt sõjateenistusest tagasi astunud, aga kui asjaarmastaja olen jälginud sõjaliteratuuri, mul on kaunis suur sõjabiblioteek kõigeuue- mast kirjandusest, ka Wenemaa kirjandusest, ja minu teada ei olnud Wene asjad mitte nii, nagu Riigikogu liige härra Jõeäär siin ette kannab. Aga kui Riigikogu liige korruga nii julgelt seda ütleb, et sõjainisteeriumis on niisugused andmed, siis ma ei julgenud sel korral mitte wastu öelda, sest ma wõisin ju eksida, wõisin maha jäänud olla. Ja härra Jõeäär teab seda asja ehk rohkem ja paremini. Pöörasin siis sõjainisteeriumi poole nende andmete kontroleerimiseks, ja nüüd ma luban enesele seda ette kanda, mis sõjainisteeriumist kuulsin, ja missugused andmed ka mul omal enne olid. Wenemaa sõjawäeteenistuse aeg on järgmine: 1) maawägi, nõndanimetatud jalawägi, suurtükiwägi, pioneerid, teeniwad 2 aastat, 2) lennuwägi teenib 4 aastat, 3) meriwägi teenib 4 aastat, 4) poliitiline wäeosa, see nõndanimetatud „Objedinennoe gosudarstwennoe polititsheskoe uprawlenie“, sellel on oma jalawägi, pioneerid jne., teeniwad ka 4 aastat. Need andmed on dokumentidega põhjendatud, sest sõjawäeteenistuse aeg ei ole kuskil praegu saladus, ei ole ka meil salajane, ja ei tee ka wenelased sellest saladust, nendel on ka sellekohased päewakäsud olemas jne. (A. Jõeäär, sd.: Aga kuidas on Rootsis?) Ma räägin praegu Wenemaast, aga ma tulen warsti ka Rootsi juurde, härra Jõeäär. Sellest näete, missugused on need asjad Wenemaal, ja sellest wõite siis ka järeldused teha, kuidas meil tihti mitmesuguseid asju pea peale pööratakse, ja missuguste andmetega meil opereeritakse. Ma tähendasin juba, et Wenemaa sõjalise õppuse aeg on palju pikem, kui meil. Ma ei hakka peatama Wene sõjawäe suuruse juures, meil olid alles hiliuti ajalehtedes õige pikad kirjeldused selle kohta, tähendaksin niipalju, et Wenemaa alaline sõjawägi, mis sõjakommissariaadi all, on üle 600.000. Peale selle on weel iseäralikud sõjawäed; sõjawäe kogusuurus on 1.150.000. See ei ole aga kõik, mis Wenemaa praegu sõja asjas teeb. Teie teate, et Wenemaal on lõp-

mata suur rahwahulk, ja kõike oma noorsugu, kes iga aasta 21. aastaseks saab, ei saa Wenemaa mitte sõjawäkke ära mahutada. Nendest jääb teatud arv üle, ja need on need, kes wanasti Wene seaduste järele jäid esimesejärgu, nõndanimetatud „opolsheniesse“, mis aga nüüd koondatakse territoriaal-diwiisidesse. Küsime nüüd, kuidas seal see teenistusaeg on. Wenemaal on nüüd läbi wiidud see, et kõigeenne hakatakse — enne teenistust — kuni 16 aastani õpetama sõjawäelist haridust koolides, ja seda tehakse kodanliste asutuste, see tähendab, haridusministeeriumi kulul, sõjakommissariaadi juhtkirkide järele. 16—18 aastani antakse teoreetilist õppust ja ka praktilist õpetust koolides sõjawäeliste instruktorite juhatusel ja, niiöelda, tsiwiilkommissariaatide kulul, kelle alla koolid kuuluvad. Pärast 18. aastat, kes ei lähe sõjawäkke, lähewad territoriaal-diwiisidesse, ja jääwad sinna neljaks aastaks. Nemat ei ole otsekohe kasarmutes, aga nemad ei tohi ära minna oma kohtadest, peawad seal olema, ja kui nad sellest diwiisist ära saawad minna, siis ainult sellekohase lubaga. Sellest teie näete, et praegune teenistusaeg, nõndanimetatud miilitsaosades, territoriaal-diwiisides on palju pikem kui meil. Meil on, nagu teie teate, kõigepikem teenistusaeg spetsiaalwäeosades, meriwäes ja lennuwäes, osalt ka suurtükiwäes — 2 aastat, kuna teistes wäeosades on see teenistusaeg vähem kui poolteist aastat. Waadake, need on faktilised andmed, mis on meie sõjaministeeriumis, ja mitte need, mida härra Jõeäär ette tõi. See oli igatahes asja wassimine.

Nüüd wõtame teiste Euroopa riikide sõjawäe teenistusaja wõrdluseks. Siin toodi meile Rootsi ette. Seda oleme meie alati alla kriipsutanud, et Rootsis on lühem teenistusaeg. Mina ütlen aga, et Skandinaawia riigid on praegu kõigeõnnelikumad seisukorras, neil mingisugust wälis hädadohtu karta ei ole. Mina usun, et kui meie nüüsguses seisukorras oleksime olnud, siis oleksime veel kaugeemale läinud. Kuid wõrreldes teiste riikidega, kus sõjahädadohtu vähem karta on, on seal sõjawäe teenistusaeg sama pikk ja veel pikem kui meil. Nõnda, et minu arusaamise järele on sõjaministeeriumi teenistusaja mõttes kõik teinud, mis võimalik. Praegu lühema teenistusaja peale üle minna on väga raske. Minu arusaamise järele on siin jällegi väga raske

süüdistus, et meil selles mõttes Wene waim maksmas on. Kui õpetuse meetodide üle rääkida, siis peab ka mõtlema, mida on tarwis õpetada. Lugupeetud härra Jõeäär, suure sõja tagajärjel on olukord muutunud, nüüd õpetatakse sõdurid wälja individuaalselt. Sellest hakkas peale Prantsusmaa, ka meil on poolteist aastat tagasi selle peale üle mindud ja hilja aja eest on ka Wenemaa selle peale üle läinud, nõnda et meie ei ole mitte Wenemaa järele käinud. Nüüd sõdurite käest ei nõuta mitte enam nii wähe kui ennem nõuti. Nüüdne sõdur peab oskama ümber käia paljude sõjariistadega. Ta peab hästi traineeritud olema, et ta läheb surma suhu ning mõistab edasi tungida, kus seda waja on ka waenlase tule all. Tema peab mõistma ümber käia püssiga, kuulipildujaga, pommipildujaga jne. Meie sõdur peab mõistma mitte ainult ühe käsi-granaadiga ümber käia, nagu see teistes suurriikides on, waid tema peab mõistma sellega ümber käia, mis talle kätte juhtub ja neid on 20 süsteemi.

Edasi tahaksin mina alla kriipsutada seda, et sõjaministeerium väga suure sammu on edasi jõudnud ohwitseride õpetamises. See on kõigetähtsam küsimus sellepärast, et igas sõjawäes, kus on lühikene teenistusaeg, on väga tähtis juhtiwate jõudude wäljaõpetamine. Kui juhtiwad jõud on tugewad, siis wõib ka wäheõpetatud sõduritega läbi saada, aga kui juhtiwad jõud on halwasti õpetatud, siis ei ole midagi peale hakata. Nii et selles asjas on suur samm edasi jõutud. Wast ehk mäletawad I Riigikogu liikmed, kui meie selleaegne sõjaminister härra kindral Soots nõudma hakkas ohwitseride õppust, siis käisid ohwitserid kõigi Riigikogu rühmade juures kaebamas, et kuidas nende käest wõib veel õppimist nõuda, kui nemad on sõja läbi teinud. Mina pean tunnistama I Riigikogu auks, et igalpool liikati need kaebused tagasi. Ohwitseride õppusega hakati peale ja sellel alal on suur samm edasi jõutud ning ohwitseride õppus ei ole meil halwem olnud kui muudes riikides. Mina kriipsutan veel kord alla meie lugupeetud sõjaministrite härra kindral Sootsi ja härra Anderkopi teeneid selles asjas, et nemad on jõudnud asja nii kaugele wiia. Sellejuures on aga ka mõned warjuküljed, mida mina ka alla kriipsutaksin. Meil seati sisse omal ajal kõrgemate sõjawäelaste kursused. Idee seisib selles, et sel-

lel kursusel läbi lasti kõik wanemad sõjawäelased, kes küll wabadussõja läbi olid teinud, kuid kes teaduse mõttes mitte täielikult ette walmistatud ei olnud. Üks lend tuli neid välja ja andis väga häid tagajärgi. Mina olen isiklikult nendega rääkinud ja nemad ütlesid, et oleksime meie seda kõike enne sõda teadnud, siis oleks palju kergem olnud sõjawäeosasid juhtida. Minu arusaamise järele oleks pidanud seda jätkama ja kõik wanemad sõjawäelased neilt kursustelt läbi laskma, kel ei ole mitte täielikku eelharidust, sõjawäelist kesklaridust ning ka kõrgemat akadeemilist haridust. See ei ole muidugi mitte sõjawäe akadeemia, kus oleks palju kauem töötada tulnud, aga ka neist kursustest oleks küllalt olnud. Kahju on, et seda süsteemi on muudetud, ning on tehtud kahesugused kursused, nimelt kõrgemad sõjawäe kursused ning informatsiooni kursused. Meil on sõjawäelased, kes on kahesugustest kursustest läbi käinud, ühed on vähema haridusega ja teised suurema. Meil on tähtis sõjawäes püüda, et meil ohwitserid oleksid kõik ühesugused, et nemad saaksid üksteisest aru, et meie ohwitseride korpus oleks ühesuguste waadetega. See on väga tähtis ja sellepärast mina seda sammu õigekeksi ei saa lugeda.

Ma kriipsutaksin weel alla ühe suure progressi, mis sõjamineisterium kätte saanud, et üleajateenijate instituut on asutatud. Endine lugupeetud sõjamineister härra kindral Soots on väga palju selleks kaasa aidanud, et üleajateenijate instituut on sisse wiidud. See on juba pea-aegu täidetud, kõik kohad on täis. Mina pean tähendama, et nendest ripub ära suurelt osalt meie sõjawäe saatus. Õpuse alal on weel üks edusamm tehtud, nimelt, et kõik koolid on ühendatud ühe juhatuse alla.

Edasi minnes puudutaksin mina ka teisi külgi meie sõjamineisteriumis. Meie sõjamineisteriumi tegewuses on nii mõnedki warjuküljed. Esiteks see, et meie sõjamineisteriumi tegewuses nende nelja aasta jooksul on puudunud järjekindlus. See on üks väga tähtis ja raske küsimus. Ma tooksin mõned näited, mis suurt lärmi on löönud, see on muulaste küsimus. Omal ajal meie wabadussõjas seda küsimust ei olnud, meie wõtsime igatühte sõjawäkke wastu, kes aga tuli, sest meil oli inimestest puudus. Muulasi meie Eesti sõjawäkke ei tulnudki, sest sel ajal olid

erilised sõjawäeosad wenelaste põhjakorpus; ka meie saksasoost kodanikkudel oli eraldi sõjawäeosad — Balti pataljon, kuid selle peale waatamata leidus ka neid, kes Eesti sõjawäkke üle tulid ja nende eesotsas mina kriipsutaks alla kolonel Buxhoevden'i, kes kindlasti jäi Eesti rahwuslikku sõjawäkke. Mina tähendan, et sel ajal ei olnud see küsimus teraw. Peale põhja-armee likwideeriti ka Balti pataljon, samuti tuli õige palju optante Eestisse 1920 aastal, ja selletõttu sattus sõjawäkke õige palju muulasi, keda õige sagedasti määrati wastutawatele kohtadele. Siis kõigest sellest midagi halba ei räägitud; kui aga tuli uus sõjamineister, siis pandi temale väga suureks süüks, et mikspärast tema neid muulasi sõjawäest välja ei aja. Minule näib, et niisugust nõudmist esitada ei wõi, et üks minister wõtab kõik wastu ja teine minister tuleb ning ütleb, et teie peate kõik minema hakkama. Niisugust järjekindlust meie sõjawäekorralduses ei tohi olla. Samuti löi, näiteks, omal ajal suurt lärmi meie sõjawäearstide küsimus sel puhul, kui sõjawäearstid tehti kõik korraga sanitäär-ohwitserideks. Mina tähendan, et minu arusaamise järele ei olnud see õige samm. Mikspärast? Selle küsimise peale wastates tuleb loomulikult arwestada asjaoluga, et sõjawägi selles koosseisus, nagu tema rahu ajal on, sõdida ei saa, waid temal tuleb väga palju teist elementi juurde wõtta ja seda elementi tuleb juurde wõtta ka arstide korpusesse. Need juhtiwad jõud, kes seal rahu ajal olid sanitäär-ohwitseride nime all, jääwad sõjawäkke; neid on seal praegu rahu ajal umbes 70 ümber. Keegi ei saa muidugi ette kujutada, et meie sõjawägi ka sõja ajal nende 70 arstiga läbi saab, muidugi tuleb ka arste väga palju juurde wõtta. Nüüd on aga ühed arstid ümber nimetatud kolonellideks, kuid ega nad sellepärast teised ei ole, nii, näiteks, meil tuntud dr. Lossman, kes sõja ajal väga hea organisaator oli ja oma ülesandeid kõigeparemini täitis, jääb ka nüüd samaseks ja ei wõi mitte oletada, et tema kindralina neid ülesandeid paremini täidaks. Nii on meil ka Tartus nüüd mitmed lugupeetud professorid kindraliteks nimetatud, kuid sõja ajal tuleb tingimata koosseisusid suurendada ja kujutage nüüd enesele ette, et näiteks, väga lugupeetud härra professor Konik tuleb sõjawäkke lipnikuna samal ajal, kui teine

professor kindrali aunime kannab. Minu arust on see sündmata, sellepärast, et see kindlasti lahkkelisid sünnitab ja iseenesest mingit kasu ei saada.

Nüüd tuli samuti hilja aja eest teade sõjawäeametnikkude ümbernimetamisest administratiiv-ohwitserideks, mis ühes kohalikus ajalehes ilmus. Mina pean ütleva, et mina lugesin seda teadet väga suure imestusega, ja seda nimelt sellepärast, et meie ikkagi ei saa ette kujutada, et meie sõjawägi, mis rahua ajal väga väikene on, sõja ajal ka nii väikese ametnikkudearwuga läbi saab, ja et neid juurde võtta tuleb, sest ei saa ette kujutada meie sõjawäge sõja ajal rahuaegse ametnikkudearwuga. Sõja puhul oleks loomulik, et meil kõik rahwas kogu oma jõuga sõjast peab osa võtma, sellepärast, et meil siis see küsimus esineb just — olla või mitte olla, — sest teistsugust seisukorda meil ette kujutada ei saa. Siin tuleks tingimata ametnikka juurde võtta ja siis tuleks niisamuti lõhe endiste ja uute ametnikkude wahel, nagu meie seda arstide juures näeme, kuid sõja ajal ei tohiks niisugust lõhet mitte olla ja sellepärast oleks parem, kui meie mitte rahu, vaid sõjaaja peale mõtleksime ja sellepärast oleks siis ka hea, kui meil kõik ametnikud ühesugused oleksid. Sõja ajal tuleb kindlasti võrdlemisi kõrgete kohtade peale tsiiviiliskuid määrata. Siis tähendaksin mina weel, et kui nüüd meie nimetame oma ametnikud administratiiv-ohwitserideks ümber, ma ei tea, kas wastaw seadus on juba jõusse astunud või mitte, siis meie sellega oma ohwitseride hariduslikku tasapinda mitte ei tõsta, vaid alandame, kuna praeguste sõjawäeametnikkude seas õige palju puuduliku haridusega isikuid on. Meie peaksime just ümberpöörduvalt talitama ja selle poole püüdma, et ohwitserid, kellel on väike haridus, ka kõrgemale püüdma hakkaksid. Mina leian, et siin on talitatu, ilma et oma teguwiisi oleks põhjalikult kaalutud.

Weel ühe asja peale tahaksin mina tähelepanu juhtida ja see oleks nimelt sisekord sõjawäes. Hilja aja eest ilmus paaris prowintsilehes sõnum, et Narwas olla jällegi kuskil üks lööming olnud, ja nimelt olla ohwitserid seal kuskil seltsis või klubis ennast väga halvasti ülewal pidanud. See on iseenesest väga kurb nähtus, ja ma pean ütleva, et meie ohwitseride keskel on kaswatus väga nõrk. Mis

puutub meie sõdurisse, siis peab ütleva, et sõduri kaswatus on meil weel palju wiltsam, kui ohwitseri oma, sest tema kaswatus peale ei saa selle lühikese ajaga, mis tema sõjateenistuses on, tarwilikku rõhku panna. See lühike aeg kulub täiesti ära ainult selle peale, et teda õpetada ja teda kaswatada saab ainult distsiplinaar korras. Selle peale waatamata tuli aga meie endise väga lugupeetud sõjaministri poolt välja päewakäsk, mis andis meie sõduritele, noh, õige wabad wõimalused. Meil walitseb üldse waade, et sõdur on kõikipidi täisõiguslik kodanik. Mina ei ole selle wastu, ja mina olin esimene, kes need õigused maksma pani just sõja ajal, ning see oli ka esimene reform, mis meil sõja ajal läbi wiidi, et meie sõdur sai kõik kodanlised õigused, aga siin tuleb arwesse võtta, et sellel küsimusel on ka oma teine külge. Nimelt on sõjawäeteenistus iseenesest sunduslik teenistus kõigile wabariigi meeskodanikkudele ja tema on raske kohustus, mida kõik meeskodanikud peawad läbi minema. Sellepärast ei ole ka sõduril õigus nõuda, et tema wõiks kõikipidi niisama waba olla, kui iga teine kodanik, seda ei saa olla ja juba ongi näha, et meie sõjaministriumis sellest ka aru saadud on. Mõni kuu pärast eelmist päewakäsku, või ka wast ühe kuu pärast, hakati neid antud õigusi muutma, esiteks meriwäes, aga pärast anti üks teine päewakäsk, mis ka välja on kuulutatud, selle andis wist küll sõjaministri kohustetäitja, aga räägitakse, et see on juba välja töötatud endise lugupeetud sõjaministri härra Aderkopp'i poolt. Waadake, niisuguseid hüppeid ei tohi olla. Weel kord tähendan, et see waade, et sõdur on täiesti täisõiguslik kodanik, on ühest küljest õige, aga teisest küljest sõdur peab wabaduse kitsendamisega leppima, sest teenistus-aeg on wõimalikult lühikeseks tehtud, nii palju, kui see meie oludes wõimalik, see on 1½ aastat kõigest, ja siin ei wõida mitte nõuda kõiki neid õigusi, mis on muidu kodanikul. Pealegi weel arwesse wõttes, et meie ohwitseride korpus on alles nõrk, on alles kaswatamata. Just sellest tulebki, et weel praegugi tulewad meil lubamata kurwad nähtused ette, et kuskil kõrtsis tuleb kakelus, millest ka ohwitserid mundrites osa wõtawad. Peab alla kriipsutama, et Tallinnas, jumal tänatud, siin on suur progress selles asjas, siin on need juhtumised ära jäänud. Mul

oli aga väga kurb kuulda, et niisuguseid nähtusi on kuskil prowintsis ilmsiks tulnud. Sellepärast ei wõi meie nõuda, et selle lühikese ajaga need ohwitserid saaks sõdurid kaswatada, pealegi weel arwesse wõttes seda, et nad kõik selle aja peawad mitte kaswatuse peale juhtima, waid just õppuse peale.

Siis puudutaksin weel sõjamineeriumi organisatsiooni. Waadake, siin on meil väga palju sellest räägitud, ilma et sellest aru saadakse, mis räägitakse, et meil on Wene süsteem ja et meie peame mingisuguse teise süsteemi peale üle minema, aga ei teata, missugused need süsteemid on. Wene süsteem oli koopia Prantsuse süsteemist. Üldse oli kaks süsteemi: üks oli Saksa ja teine Prantsuse. Saksa oma läks Prantsuse omast märksa lahku: seal olid teistsugused alused pandud. Omal ajal Wene sõjawäes hakati seda Prantsuse süsteemi natuke muutma selletõttu, et kontsentreeriti wastutus. Meil on nõnda, et wõrdlemisi wäikesed wäeosad käiwad otsekohe sõjamineeriumi alla. Prantsusmaal on see ka nõnda. Aga waadake, Prantsusmaal, see on teine asi. Prantsusmaa on suur riik ja seal oli nii, et enne, kui teataw küsimus tuleb sõjamineeriumi alla, on ta mitmest instantsist läbi käinud. Seal on mitmesugused jaotused: hakkab peale wäikesest jaost, siis on rühm, siis kompanii, pataljon, rügement, brigaad, diwiis, korpus ja lõpuks sõjawäe ringkond. Ja kui üks küsimus tuleb sõjainistri kätte otsustada, siis on ta õieti juba teistes instantsides tehniliselt ära otsustatud. Sõjainister Prantsusmaal on ainult poliitiline juht, kellel on wõim ja sõna öelda sõjamineeriumi eelarwe juures. Aga meie organisatsiooni järele tuleb sõjainistril ise otsustada tehnilisi küsimusi ja ma kujutan ette, et tsiwiilisikul seda on väga raske teha.

Üks meie naaber on juba üle läinud teisele teele. Meil tahetakse ametisse panna sõjawäeinspektorite instituut. Aga inspektor ka ei ole wastutaw, jällegi ei ole wastutawat isikut. Inspektor wastutab mõne üksiku õppuse wõi organisatsiooni eest, aga mitte täiel mõõdul. Siin on jällegi üks raske küsimus. Meie naaberrahwas, lätlased, on sellest wist üle saanud, seal on sõjawäekomandör ametisse pandud, kes täielikult wastutab. Muidu ei saa midagi teha, peab keegi olema, kes otsekohe wastutaw on. Peale

selle meie peame sõja wastu ettevalmistatud olema, peab olema isikuid, kes wõtawad sõjas juhtimise oma peale ja kes peawad selle eest wastutama. Ega siis tsiwiil sõjainister ei wõi ülemjuhataja olla, sest sõjaajal on wastutus sada korda suurem, kui rahuaegne wastutus.

Siis, mis weel minu arwamise järele õige ei ole selles organisatsioonis, see on, et meil üheõiguslikud isikud käiwad nii öelda, üks teise alla. Ülemal on needsamad õigused, mis tema alamal. See on päris absurd, see on niisugune wäärnähtus, mis wõimalikult ruttu peab kaduma, seda ei wõi mingil tingimisel lubada, mis aga uute korralduste järele on mõnes asutuses maksma hakanud. Aga igatahes see nähtus peaks kaduma.

Kui meie juba wastutusest räägime, siis ma peataksin selle juures rohkem. Sõjawäes on wastutusel suur tähtsus, sest see, kes ei ole õppinud otsustama, kes ei ole rahuajal õppinud wastutama, see ka sõjaajal mitte küi midagi ei tee. Sõjaajal on ka halb otsus parem, kui mitteotsustamine. On väga halb, kui jäetakse üks asi otsustamata, mis tingimata peab otsustatama. Kui teie rahuajal seda ei õpeta, siis sõjaajal teil juhte ei ole. Rahuajal on, nii öelda, isiklik wastutus sõjawäes langenud ja mina arwan, et selles asjas on sõjawägi rohkem regresseerunud, aga mitte progresseerunud. Ma tähendan sedasama komisjonide haigust, mis meil on riigi elus, see on ka sõjawäes: üks komisjon teise järele ja neid on lõpmata palju, raisatakse aega ja kõik poewad komisjonide selja taha. Toon weel teise nähtuse, mis ka üks raske küsimus on ja mille üle on ajakirjanduses kõneldud, aga mida mitte ei ole wõetud arwustuse alla. Omal ajal oli Wene sõjawäes indiwiduaalne, personaalne atesteerimine, iga ülemus atesteeris oma alamad. Peale selle pandi maksma nõndanimetatud kollegiaalne atesteerimine. Siin waieldi selle üle, kas üks on parem kui teine. Raske on seda öelda, igatahes tõi wiimane kord juba Wene ajal õige palju intriigisid sõjawäkke. Wene sõjawägi oli määratu suur, aga meie sõjawäes on see palju raskem, sest intriigid tulewad palju kergemini. Kõigehalwem külg on aga see, et kollegiaalne atesteerimine lubab inimesi ja juhtiwaid jõude pugeda koleegiumi selja taha. Selles seisab see halb külg, et ta kaswatab halwasti juhtiwaid jõude. Meie peame katsuma juhtiwaid

jõude nõnda kasvatada, et kui peaks sõda tulema, siis peavad nemad oskama wastutust oma peale wõtta. Kaswatuse mõttes ei ole nimetatud atesteerimine õige. Kes on wastutaw koha peal, see peab selle eest wastutama, ja tuleb julgelt wastutust oma peale wõtta. Ma lisaksin weel juurde: Juhtide käest tuleb ka nõuda majanduslikku wastutust sõja-ajal. Nüüd on aga meie sõjawäes see juhtunud, et kõik poewad kontrolli selja taha, kontroll on see ebajumal, mis kõik ütleb. Ma pean ütleva, et kui meil kuskil on puutumata jäetud weneaegsed seadused, siis on need kontrolli seadused. Meil ei ole kontrolliseadust wist rohkem muudetud, kui anti kontrollnõukogule õigus nii ja nii palju markades nõudmisi kustutada, kui see nõudmine on wäikene, et ta ära ei maksa kirjawahetuse kulusid. Meil räägitakse ikka Prantsuse sõjawäest. Prantsuse sõjawäe kontrollil ei ole aga vähemad õigused kui meil, temal on väga suured õigused. Prantsusmaal wõtab sõjawäe kontroll suurelt osa sõjawäe eelarwe kokkuseadmise juures, ka järelwalwes on temal suured õigused. Aga Prantsusmaa ja meie kontrolli wahel on wahe: seal on sõjawäe kontrollis kõigeparemad spetsialistid. Seal ei tule sarnased absurdid nõudmised: sõjawäe poligoonile ei tohi midagi ehitada enne, kui esitatud olgu poligooni ehitamiseks plaan. Meil wõib niisuguste nõudmistega tulla, aga selle kontrolli süsteemi juures ei tohi seda sündida. Meil on wõimalus igalpool pugeda selle kolleegiumi selja taha, mis on väga halb nähtus, kuid sõja-ajal wõib tema isegi väga halbu tagajärgi anda.

Edasi puudutas rkl. Jõeäär ka tehnilist külge. Härra Jõeäär kandis järgmist ette: „Erakorralisi kulusid ei leia wõimalikuks tuntawalt vähendada selle tõttu, et meil eelmise sõjainistri ajal väga wahe rõhku pandi sõjawäe tehnilise warustuse peale, ja sellepärast seda puudust waja tagantjärele parandada niipalju kui jõud lubab.“ Siin olete teie jälle wassinud, lugupeetud härra Jõeäär. Kui Teie wõtate eelarwe, siis Teie leiate, et meil eelarwes iga aasta on umbes 300 miljonit erakorralisi kulusid. Teil kui riigikaitse komisjoni liikmel on väga hästi teada, et oli aeg, kus meil oli laewastik, aga laewade peal ei olnud ühtegi kuuli. Teie teate väga hästi, et oli aeg, kus meil kõik püssid olid parandamata, neid ei saanud

sõjawäele wälja jagada, sest nad oleksid saanud püssid, mis mitte ei lase; Teie teate ka seda, et oli aeg, kus meil ei olnud suurtükikuulisid, aga nüüd on nemad murretsetud nende rahade eest. Minul ei ole mingisugust tarwidust lugupeetud rkl. Soots'i kaitsta, aga ma siiski kriipsutaksin seda alla, et ka wiimane sõjainister, lugupeetud rkl. Anderkopp, on teinud kõik, et sõjawäe tehnilist külge täiendada. Ja nii on täiendatud iga aasta meie sõjawäe tehnilist külge. Kas Teie siis suurtükki mitte tehnikaks ei loe, kas Teie kuulipildujat, rasket suurtükki ja aeroplaani mitte tehnikaks ei loe? Waadake, siin selle asja juures ei maksa nii ühekülgne olla. Mina kriipsutaksin weel alla, et meie sõjawägi on wähe warustatud, aga siin kerkib jälle ülesse rahaküsimus. Igatahes wõib öelda, et sel alal on tehtud suur progress. Ei oleks õiglane, kui meie oleksime öelnud, et meie sõjawägi ei ole sellel alal sugugi edasi läinud, waid ta on ennast palju täiendanud selles mõttes, mis ta kõige nõrgemad küljed olid. Üks nõrgem külg oli meie suurtükiwägi, kuid see on nüüd warustuse ja moonu poolest paremas seisukorras. Teine nõrk külg oli rasked suurtükid, aga wõib loota, et ka seal on seisukord parenenud, kuid on siiski väga palju tarwis ja väga palju on waja teha, et sellele kõrgusele jõuda, mis modern sõda sellel alal nõuab.

Mina kriipsutaksin weel alla mõne nõrga külje meie lennuwäe juures. Mina tähendan, et lennuwäe arenemine on meil kõigeraskem. Esiteks ei ole meil sõjakogemusi, sest meie ei jõudnud lennuwäge organiseerida, lihtsalt juba selle tõttu, et meil ei olnud sellekohaseid inimesi ja ei olnud ka aeroplaane. Lennuasjanduse arenemine üldse läheb hiiglasammudega edasi ja nõuab ka hiiglasummasid. Meie suur ida naaber teeb väga palju tööd sellel alal. Ka meie peame sellel alal edasi jõudma. See aga nõuab õige palju raha. Mina peataksin weel ühe nähtuse juures, mis meil tehnilisel alal sootumaks on sööti jäänud, see on gaaside sõda. Meil ei ole ülepea ühtegi wõimalust gaaside sõjaks endid aktiivselt ette walmistada. Aga meie peame selle peale rõhku panema, sest meie wastasel saawad gaasid olema. Hilja aja eest ilmus artikkel „Vossische Zeitung“is, kus gaaside sõda ilma katastroofiks nimetati. Teised lehed refereerisid, et mingisugu-

sed tsüaanilised gaasid wõiwad terwed linnad täiesti ära häwitada, ja mingisugust wastuwõitluse abinõu sellele ei ole. Ajalugu on näidanud, et igale uuele aktiivsele wõitlusabinõule leitakse ka wastuabinõu. Mõnikord on aktiivne abinõu tugewam ja wastuabinõu jääb maha, aga mõne aja pärast jõuab ta esimesele järele. Mina arwan, et selle asja peale ei maksa nii waadata, aga gaaside sõda on hirksam sõda ja on tulewikus kõigehirksam. Mina usun, et tulewases sõjas wõetakse tarwitusele pommid gaasidega, ja see on üks kõigehädaohtlikum asi. Siin ei ole sõjawäl rohkem ettewalmistust kaitseks tarwis, kui tsiwiil-elanikkudele. Linnaelanikud peawad ette walmistatud olema, et nad teaksid, kuidas endid kaitsta. Meil aga sellel alal ei ole mitte midagi ära tehtud, aga seda peab tegema. Seda ei pea ainult sõjaminister korraldama, waid ka teised ministrid peawad sellest aru saama, siin peab ette walmistatama mitte ainult sõjawägi, waid ka tsiwiil-elanikud.

Ma puudutaksin siin veel ühte asja, nimelt see on ühendus sõjaministeeriumi ja teiste ministeeriumide wahel. Minule näib, et see ühendus täielik ei ole, igatahes senniajani ei ole ta seda olnud. Omal ajal oli arutamisel küsimus, et kas ei saaks maksma panna niisuguse kõrgema nõukogu, kus oleksid need ministrid, kes on eriliselt huwitatud sõja korral, see tähendab, sõjaminister, teedeminister, raha- ja põllutöoministrid, ministrid, kes oleksid kõigerohkem huwitatud riigikaitse küsimustest ja keda see riigikaitse küsimus ligemalt puudutab warustuse mõttes. Meie lugupeetud rkl. härra Kukk oli sel ajal selle nõukogu idee pooldaja. Üldse on raske öelda, kuidas saab sellest üle. Mina isiklikult aga arwan, et mitte üksikud isikud, waid kõik ministrid, terwe walitsus ja riik peawad sellest huwitatud olema ja kõik omad jõud selleks koondama. Mul on meeles see kurikuulus waidlus side üle. Nüüd on aga järgmine asi ilmsiks tulnud: sõjaminister on selle side üle andnud piiriwalwele. Piiriwalwe on omakorda andnud posti-telegraafi peawalitsusele. See peawalitsus, wõib olla, peab teda paremini korras. Kuid seisukord on niisugune, kui kuskilt Peipsi äärest teie öösel tahate ühendust saada, siis on kindel, et teie seda ei saa. Waadake, see on sootu lubamatu, see on täiesti lubamatu meie lühikeste maa-alade kohta. See wõib

hädaohtlik olla, kui korraga midagi juhtub ja teie alles teisel hommikul saate sellest Tallinna teatada. Wõi teie peaksite kuskile telegraafiamaa jooksma, et teie teid edasi anda. Seda ei tohi olla, sest ärge unustage, et kui juhtub midagi katastroofilist, siis harilikult kaotatakse pea. Õnnelik on, kes kohesid midagi saab edasi teatada. Kuid sarnaste teadete tagajärjel muutub paanika harilikult veel suuremaks, ja sellepärast on väga tähtis, et wahelülid piiripostidel suurte peajaamadega korralikud oleksid. Praegu aga mingit wahelüli ei ole ja meie piiripostid ei saa ööajal midagi teatada. See on loomuwastane nähtus. Siis ma tooksin veel teise nähtuse, ja nimelt raudtee. Meil on raudtee ehitamiskawa teedeministeeriumis walmis töötatud, ja ajalehtedes oli teatatud ehituse kawa üle mitme ja mitme aasta peale. Mina küsisin meie lugupeetud kindralstaabi ülemalt, kolonell Tõrwand'ilt, kas tema kawa kokkuseadmisest ka osa wõtnud. Kahjuks ei olla teda kutsutud, kõik tehtawat ilma nendeta. Mina ei usu, et meie Eestis hakkaksime raudteid strateegilisel otstarbel ehitama. Igal raudteel on nii suur tähtsus, et tema ehituskawade walmistamisest sõjaministeeriumi ja sõjawäe eriteadlased osa wõtma peawad ja peawad seal mõjuwalt kaasa rääkida wõima, omad soowid seal näitama, kuidas sõjawäeliselt parem on. Tooksin veel ühe nähtuse, nimelt toitlus-küsimuse. Kui praegu tuleks järsku sõda, siis meil ei ole mingisugust warustusplaani selles mõttes, kus kohal on wiljatagawarad, kus neid mitte ei ole, kuhu neid tarwis koondada. Siis mobilisatsiooni asjus rahaministeerium ei ole ka selle peale mõelnud, et kui praegu mobilisatsioon wälja kuulutatakse, siis mõnes linnas tuleb rahamärkide puudus. Ja kui teie sissekutsutud sõdurile otsekohe kõike wälja ei maksa, mis temal õiguse järele saada, siis wõib kohe wäikene konflikt tulla. See on esimene ja kõigepahem konflikt, kui teie kohe ei suuda warustada sõdurit sellega, mis temale seaduses ette nähtud ja lubatud. Mingisugust plaani meil selleks ei ole, ja mina kriipsutaks seda alla, et minu arwamise järele peaks olema tihedam koostöötamine sõjaministeeriumi ja teiste ministeeriumide wahel. Senni on see puudunud. Mina ei taha selles kedagi süüdistada, kuid ma kriipsutan ainult alla, lootes, et seda tulewikus paremini tehakse. Wõib olla saab

seda sellekohase nõukoguga teha, kuhu walitsus kutsuks mitte ainult sõjaministri, waid ka sõjawäe eriteadlasi. Nüüd on weel üks küsimus, mis suure tähtsusega on, see on wormiriiete küsimus. Nagu teada, kui meie oma sõjawäge hakkasime korraldama, olime meie kõik kaltsudes. Mis kätte puutus, see pandi selga. Siis ajuti-selt pandi maksma ülemjuhataja wõimuga worm, mis enam-wähem ära kopeeriti ühelt suuremalt riigilt ja nimelt Inglismaalt. Põhjuseks oli esiteks see, et meil poliitiliselt selle riigiga suurem ühendus oli. Ja teiseks Inglismaa sõjawäe wormi loetakse kõige ilusamaks, lihtsamaks, ots-tarbekohasemaks teenistuswormiks kogu ilmas. On kaks iseasja, teenistus- ja esitusworm. Alguses paistab, et see mingi-sugune kõrwaline küsimus on, aga temal on siiski lõpmata suur tähtsus. Teenistuswormi nõuded on, et tema peab olema lihtne, peab wastama kliimale, peab olema tugev ja odaw. Nüüd on meil wormi asja reformeeritud, on uus worm maksma pandud. Mina ütleksin, et sellel alal ei ole meil mitte edasi mindud, waid tagasi. Esiteks, nüüd on sinna kõiksugu kandikesed lihtsale wormile juurde pandud, mis teda kirjumaks teewad. Iluküsimus on väga relatiivne küsimus. Minule isiklikult meeldib lihtne worm kõigerohkem, aga teisele meeldib, kui ta kirju on, sellepärast kenaduse küsimuse jätan kõr-wale. Mina ei julge öelda, et minu arwa-mine absoluutne wõiks olla. Kuid see on kindel, et paremat maitset meesterahwa ülikonna juures, kui inglastel ei ole kel-lelgi teisel. Nemad on väga ilusa ja lihtsa sõjawäe wormi walinud. Meil on nüüd kandikesed juurde pandud, ning kard-kraed ja see on juba natukene rumal teenistuswormi juures. Rahuajal saab sel-lest üle. Noorele ohwitserile meeldib end ilusamaks teha ja temale meeldiwad pae-lakesed. Aga waatame sõjaaajal, mis siis on. Sõjaaajal meie kutsume tagawara-ohwitserid sõjawäkke. Sõjaaajal ei saa keegi oma mundrile punaseid kandikesi juurde õmblema hakata, ja tuleb kirju sõjawägi. Inglise sõ-jawägi oli sõjaaajal kõik ühtwiisi riides ja väga lihtsalt. Kui meie aga rahuage-se wormi sõjaaegsest väga eraldame, siis hakkawad sõjaaajal ohwitserid jällegi liht-sustatud bluusesid kandma, mis aga mitte ei tohiks olla. See on tema halb külj.

Nüüd tähendaksin weel mütside kohta. Mispärast ei wõi endine weneaegne müts

jääda? Öeldakse, et see tähendaks Wene waimu jne. Noh pagana pihta, kas siis mütsi sees see waim on? Waadake üm-ber, seda mütsi kannab Inglismaa, kannab Ameerika ja kannab Jaapan. Praegune Wenemaa wiskas selle mütsi ära ja tegi omale „bogatorka“, — tal on weel üks teine nimi, kuid seda ei kõlba siit kateed-rilt öelda. — Wenemaa wiskas selle wana weneaegse mütsi ära, kuna teised Eu-roopa riigid jäid selle juurde. Teenistus-müts peab olema lihtne, soe ja pelme, sest peatähtsus on selles, et teda tarwita-takse sõjaaajal magades. Keegi ei wõta mütsi peast ära, kui ta sõjawäljal magab. Wõtke aga nüüd see uus müts, mis meil praegu on, wõib olla et ta ilus on, see on ju maitse asi, kuid minu arwates on tal natuke „wilkapi“ nägu. Ta on ju päris kena kui ta uus on, kuid waadake teda siis, kui ta wanaks jääb ja kortsu läheb; pea-legi peab kõwa mütsi tihemini wahetama kui pehmet. Kõigerohkem on sel mütsil sarnadust Shweitsi sõjawäemütsiga. Kui juba wõtta kõwa sõjawäemüts, siis on neist kõigeilusam Prantsuse „kepi“. Kuid sarnased kepid passiwad ka ainult prants-lastele, sest prantslased on wäikese kas-wuga ja wäikse kaswuga ohwitser on ilusam, kui tal kõrge müts peas on, kuna aga meie sõjawäelased suuremalt jaolt kõrge kaswuga on, kellele kõrge müts enam ei passi. Wõib olla, et sarnane kõwa müts wast rahuajal meeldiw on, kuid sõjaaajal ei ole ta kohane ja sõjawäe mundri juures peame ikkagi sõjaaaja peale mõtlema. Tähendaksin weel selle peale, et küll noored ohwitserid tahawad wähe silmapaistwamalt riides käia — see on ju arusaadaw, et noor inimene tahab ilusam olla, kuid sõjawäe juhtide kohus oleks seda mundri moodi õigetesse rööbastesse juhtida. Juhiksin weel tähelpanu ühe wäärnähtuse peale: meil läheb uulitsat mööda noor lipnik ja kannab sinelit, mis maad mööda järele jookseb. Mina ei tea kust niisugune nähtus wõi mood on wõetud ja mina isiklikult keelaksin selle kohe ära. Mina teenisin Wene sõjawäes väga uhketes polkudes, olen kõiksugu ohwitseridega koos töötanud ja olen ka päris alaliselt ratsawäes olnud, kuid pole näinud, et keegi sarnast pikka sinelit oleks kannud; pealegi on ta väga raske ja ka hobuse-selga istumiseks ei ole ta kõlbulik ja ta-kistab mahatulemist. See oli suure sõja lõpul, kui niisugused pikad sinelid wälja

ilmusid ja nüüd on nad ka meil millegi pärast moes.

Ka on väga silmatorkav ja mitte ilus järele wedada lõpmata pikka ja suurt esitusmõõka. Teenistusworm peab lihtne olema, peab täiesti niisugune olema, mis wastab sõjaaja otstarbekohasusele. Selle, mis otstarbekohane pole, peab juba rahuajal wormist välja wiskama. Teine küsimus on esitusworm. Esitusworm peab olema. Ei ole ka meie seas kedagi, kel üks ülikond oleks, waid teine on ikkagi tööriie ja teine pühapäewariie, olgu ta siis ühtmoodi tehtud wõi teistmoodi. Ka tsiwiilisikutel on nii öelda esitusülikond ikkagi teistmoodi ömmeldud, kui harilik ülikond ja nõnda peab see ka ohwitseridel olema. Siin seisab aga weel üks suur küsimus ja nimelt: ohwitseride esitusworm ripub ära ohwitseride bühshetist. Meie ohwitseride palgad on praegusel ajal väga wäikesed ning uhke esitusworm ajab meie ohwitserkonda weel rohkem wõlgadesse, sest kui ühel juba on, siis ei pääse ka teine sellest mööda, waid peab järele tegema. Kui meie anname endi ohwitseridele esituswormi, siis peame seda tegema riigi kulul, sest oma palgast tema seda muretseda ei jõua. Tsiwiilisikutega on lugu teine; harilikul ametnikul ei tule seal esineda, kus kõrgema asutuse esitajal ja sellepärast ei pruugi ka kõigil niisugused esitusülikonnad olla. Sõjawäes on aga nii, et kus kindral käib, käib ka ohwitser ja ta peab samuti riides olema, kui kindralgi. Siin on selle asja raske külg ja selle esituswormi muretsemine wiib meie ohwitserkonna weel rohkem wõlgadesse. See on ohwitseridel üks raske küsimus, sest et nad waewalt oma bühshetiga välja tulewad. Kui ühel sarnane esitusworm on, peab seda ka teine omale tahes wõi tahtmata muretsema. Endine sõjaminister härra Anderkopp on maksma pannud, et ohwitserid wõiwad ka tsiwiilriietes käia. Mina seda väga terwitan. See on väga hea sellepärast, et kui kellegi on tahtmine käia tsiwiilriietes, las paneb need riided selga. See on ta eraasi. Meie ei saa kaswatada mingsugust ohwitseriseisust. Ohwitseri munder paneb siiski seltskonnas palju kohustusi peale, nende käest nõutakse rohkem. See on juba psühholoogiliselt sisse kaswanud. Siin tulewad juba niisugused wahejuhtumised, kõiksugu küsimused. Oleks seal kuskil kõrtsis olnud äpardus tsiwiilisikutega, sellest ei oleks keegi kirjutanud. Tihti on

seda juhtunud Pärnus, Narwas, tihti ka Tallinnas. Kui ohwitseridega see juhtub, siis on suured nõudmised. Oleks nad tsiwiilriietes olnud, siis oleks see palju parem olnud. Ma ei taha tõendada, et see sisuliselt parem oleks olnud, kuid seltskonna ees prestiishi hoidmiseks on see siiski parem. Wormikandmise reeglites oli öeldud, missugusesse kõrtsi ei tohi minna esituswormis. Ideaalne oleks, et ülepea kõrtsi ei tohiks minna esituswormis. Esitusworm on teenistuse asi ja see peab tarwitusel olema ainult teenistusel. See peab täiesti olema mundriküsimus, peab ühes sellega ka auküsimus olema, et ka nii kergelt selle peale ei waadataks. Mis puutub weel wormiküsimusse, siis on sellel suur tähtsus sõja ajal. Muidugi, meie oma jõuga sõdida ei saa, sellepärast loodame meie wälise abi peale. Mina arwan, et meie peaksime ikkagi niisugust wormi omal pidama, missugune on nendes riikides, kust meie kõigekeergemini abi loota wõime. Sel on väga suur psühholoogiline tähtsus. Omal ajal arutati siin küsimust, kas meil ei tuleks nõndanimetatud, halli riide juurde üle minna — Saksa feldgrau. Teoreetiliselt on see õige, see on kõige parem sõjaaegne riie, aga meile ei kõlba ta mitte. Meie inimesed on psühholoogiliselt selle wastu ja neid ümber teha ei saa kahe aasta jooksul mitte. Okkupatsiooni aeg on meil väga kibedalt meeles. Teiseks, kui sõda peaks juhtuma, ega meie siis „halli riideid“ abiks ei saa. Ja kui meil abiks tulewad teised ja nad eest leiawad teised riided, kui nemad kannawad, siis ei ole see mitte hea. Parem on, kui meile appitüliljad leiawad eest samuti riietatud sõdurid, kui nemad ise. See põhimõtte muutmine, et meie sellest endisest teenistuswormist, inglise põhiwormist, kaugele oleme nihkunud, seda ei loe ma õnnelikuks. Siis weel mütside kohta. Kui need mütsid wanaks lähewad, kas nad siis palju halwemad välja ei näe, kui endine wormimüts.

Seda kõike kokku wõttes kriipsutaksin ma alla, et ma ei taha kedagi süüdistada, ei ole ka tarwidust kedagi kiita, ei taha ka laita. Tahaksin ainult alla kriipsutada, et sõjawäekorraldus on meil progresseerunud. Sellel alal on juba palju ära tehtud ja mitmesugustel aladel on tagajärgi saadud, ka sellel alal, millel kõige nõrgemad oleme, see on tehnika alal; iseäranis selles mõttes, et meie rannakaitse

laewad on warustatud palju paremini, kui nad seda enne olid. Meil on suur osa inimesi, kes sellel alal väga energiliselt on töötanud. Härradel eelarwe-komisjoni liigetel on weel meeles sõjawäelaste ja sõjaministeeriumi esitajate kõned, kus nad krediite kaitsesid, mida meie siiski olime sunnitud tagasi lükkama, sest meie rahaline seisukord seda ei lubanud. Ma tähendan weel, et tehnika, see on raha, ja kui meil seda wähe on, siis muidugi peab seda katsuma läbi wiia nende wõimalustega, mis meil sõjaministeeriumi käsutada on. Aga ühte mina kriipsutaksin küll alla: meil näib, et meie liig ruttu hakkame ära unustama sõda, et meie oma sõjawäekorralduse katsume teha nii väga wastawaks rahuajale. See kõik on ju väga ilus. Korraldused, mis näiwad rahuajal absurdina, on väga otstarbekohased sõjaajal. Sisekord ei tohi minna liig rahuageks. Sellest tuleb ka wälja minna meie sisekorra määruste wäljatöötamises ja maksmapanemises. Ei tohiks olla ohwitseril kahesugust ettevalmistust, et ühed mitte liiga ninakad ei oleks teiste ees. See on väga tähtis küsimus. Siis sõjawäearstid ja -ametnikud. Need kaks, nii õelda, korpust, peawad jääma selle peale, et neil suur hulk arste ja ametnikka on sõjaajal wäljaspoolt, sellepärast ei maksa nüüd neid kahte korpust liiga eraldada nendest, kellega meil koos tuleb tööd teha sõjaajal. Suurem enamus arstidest saab olema tsiwiilisikud. Organisatsiooni mõttes tähendan mina, et peab rohkem katsuma kaswatada organisatsioonilisel teel seda, et igauks wastutaks, õpiks wastutama ja õpiks üldse wastutustunnet tundma. Sest kui temal pole wastutustunnet rahuajal, siis ei saa tal seda ka olla sõjaajal. Ühes sellega peab tõstma ka distsipliini, on ju loomulik, kes ei mõista käsku täita, see ei mõista ka käsku anda. Ja käsku peab sõjawäes kaswatama ja selleks peab olema kõwa distsipliin. Ühes sellega peab ka sõjawäe juht wastutama oma enese eest. Temal ei pea wõimalust olema pugeda kolleegiumi selja taha. Tähendaksin weel kord meie sõjawäe riietamise kohta järgmist. Meie wormiriided peaksid olema eriti lihtsad ja wastama nõuetele, mis on sõjaajal. Kui aga rääkida rahuajast, siis wõiwad rahuajal esitusriided olla nii ilusaks tehtud, kull seda tahetakse. Siin on jällegi arwamised väga lahkuminewad. Minule meeldib isiklikult küll ka lihtne esitusworm. Ka

tsiwiilesituse worm — frakk — on iseenesest väga lihtne, ning ma arwan, ei maksaks ka sõjawäe esitusworme kirjuks teha.

Edasi puudutaksin weel kord küsimust, mis ka mul juba enne kõne all oli, nimelt et Wabariigi Walitsus, minu arwates, ei ole aru saanud, et on tarwilik koostöötamine teiste ministeeriumide ja sõjaministeeriumi wahel. Meie teame, et suurema hulga küsimuste otsustamise juures tuleb tihti juurde kutsuda sõjaministrit, kes aga mitte kõigis asjus eriteadlane ei ole ja siin tuleks siis wastawaid eriteadlasi sõjawäest asja otsustamise juurde kutsuda. Ma tähendan weel, et meie ei tohi ainult sõjaministrit wastutajaks pidada, waid ka sõjawäelased peawad wastutajad olema. Praeguses organisatsioonis wastutawat kõrgemat sõjawäelast ei ole. Ainult inspektori ametisse panemine asja ei paranda, sest inspektor ei ole ka wastutaw. Kuid öeldakse, et sõjaministril on abi, kes wastutab. Igauks teab, et abi ei ole ministri eest wastutaw. Ma jutustaksin teile ühe anekdoodi. See ei olnud mitte sõjaministeeriumi juures. Härra lugupeetud rkl. Wirma oli ka selle juures, kui ma teedeministri abilt küsisin, missugused on tema õigused. Siis tuli wälja, et rööpaseadjal suuremad õigused ja kohustused olid, kui temal, sest rööpaseadjal on seaduses ettenähtud õigused ja kohustused, aga ministrite abidel ei ole seda. Tõesti, meil ei ole niisuguseid seadusi, mis määravad ministrite abide kohused ja õigused, nõnda siis abi peale loota ei saa. Kuna organisatsiooni peaks nõnda konstrueerima, et otsekohesed eriteadlased oleksid rohkem wastutawad kui see praegu on. Lõpetades puudutaksin wõi tuletaksin meelde üht küsimust, mis küll sõjategewust ei puuduta, mis aga läinud wabadussõja järelendus on. See on inwaliidide küsimus. Peab ütlema, et meil on õige suur arw sõjainwaliide. Nemad on nüüd organiseeritud. Riik annab neile ka wäikest abi. Peale selle on weel seltskondlik organisatsioon, sõjainwaliidide kapitaal. Ja just seda wiimast tahaksin ma kõigerohkem puudutada. Tähendan ka, et inwaliidide oma organisatsioon on väga palju ära teinud, on wõrdlemisi hästi korraldatud. Siis, teiseks, riiklik abi, siin on üldised pensioninormid ja -määrad wõrdlemisi wäikesed, ja inwaliidid ei saa selle pensioni peale suuresti loota. Kuid pean

siiski tähendama, et siin on üks õnnelik samm tehtud ja see on nõndanimetatud inwaliidide kapitaal. Ma tähendan, et inwaliidide kapitaalset toetust saavad 581 inwaliidi ja 326 waestlast. Kordan weel, et see organisatsioon, mis on nii öelda seltskondlik, aga mis siiski töötab amet-asutuse, — siseministeeriumi — juures, on wõrdlemisi heade tagajärgedega töötanud, esiteks sellepärast, et siseministril oli wõimalus ära kasutada terwet omawalitsuse aparaati ja politseiaparaati. Ma kriipsutan alla, et härra Einbund isiklikult sellele küsimusele väga ligidal on olnud, ta on isiklikult palju sellele asjale ligi aidanud, ja 2^{1/2} aasta jooksul on selle organisatsiooni poolt wälja jagatud 14 miljonit toetustena ja stipendiumidena ja waestelaste toetusena, siis sõjainwaliidide organisatsioonide, õppetöökodade, sanatooriumide toetusena jne. Wõib ka weel öelda, et selle organisatsiooni põhikapitaal — 5 miljonit — on täielikult olemas, ja on ka suuremad reserwid kogutud, et ka ligemas tulewikus see asutus wõiks töötada. Mina kriipsutaksin alla, et see oli õnnelik mõte, seda asutust ellu kutsuda, kes nüüd nii heade tagajärgedega on töötanud, ja ma loodan, et ka praegune uus, lugupeetud siseminister, kes ise ka sõjawäes kõrgel kohal oli, seda asutust niisama edasi wiib ja kõikipidi toetab, kui seda senni ajani on tehtud.

Juhataja J. Tõnisson: Kuulutan weerandtunnilise waheaja.

Waheaeg algab kell 7 õhtul.

Pärast waheaega jätkub koosolek kell 7.20 min.

Koosolekut juhatab esimees **J. Tõnisson**.

Sekretäri kohal abisekretäär **J. Wain**.

Juhataja J. Tõnisson: Riigikogu koosolek kestab edasi.

A. Jõeäär (sd.): Wäga lugupeetud härrad rahwasaadikud! Meie kuulsime, mina arwan kõik, suure huwitusega, mida lugupeetud eelkõneleja, meie kõigeparem sõjaasjatundja, endine wägede ülemjuhataja kindral Laidoner kui sõjawäe eriteadlane, meie sõjawäe eelarwe kohta ette tõi. Kuid mina arwan, et mitte ainult eriteadlastel sõjawäe asjus sõna pole öelda selle eelarwe kohta, sest sarnasel korral ei oleks mõtet seda esitada parlamendile,

kus enamus mitte-sõjaasjatundjatest koos seisab. Mina luban endale sõna wõtta sõjaministeeriumi eelarwe puhul mitte kui eriteadlane nendes tehnilistes küsimustes, mis selle eelarwe puhul wõiwad üles kerkida, sest ma arwan, et tehniliste küsimuste üle waidlemise koht ei ole parlamendis, ja kui ma kõnelen siin, siis kui Eesti wabariigi kodanik, kui selle riigi kodanik, kelle kaitseks seda sõjawäge, millest kõne, waja on, kui riigikodanik, kes seda sõjawäge ülewal peab pidama, ja kes selle tõttu eestkätt huwitatud on selle sõjawäega ühenduses olewatest majanduslikkudest küsimustest. Minu arwates, ma olen seda arwamist ka enne awaldanud, oleks palju otstarbekohasem sõjaministeeriumi eelarwe arutamise juures parlamendis tarwitusele wõtta sarnast korda, kui näiteks Ameerikas on tarwitusele wõetud, et üldse parlament ei aruta sõjaministeeriumi eelarwet üksikasjaliselt, waid määrab sõjawäe ülewalpidamiseks teatud summa, annab selle summa walitsuse käsutada, kellele nõudmised üles seab, mida tema selle summa eest peab kätte saama. Ja ma olen kindel, et see otstarbekohasuse seisukohast kõigeõigem on, sest parlamendil on wõimalik otsustada peaasjalikult ainult selle üle, kui palju suudab rahwas kanda, kui suure summa wõib tema riigi wälise julgeoleku kaitseks eelarwesse üles wõtta, sest selge on, et sellel alal, kui meie tahame jälgida tehnika edu, wõiksime määratud summasid wälja anda, ja kellelgi ei oleks midagi selle wastu, kui need summad käepärast oleksid. Meie Eesti rahwaarw on wäike, ja wõrreldes meie suure naaberriigi rahwaarwuga koguni väga wäike. Kui peaks tulewikus silmapilk ette tulema, kus meil jõuga tuleks arwuliselt wõib olla sada korda tugewama waenlase wastu ennast kaitsta, ja et sarnasel korral arwuliselt palju tugewama waenlasega tegemist on, seda toonitas ka lugupeetud eelkõneleja härra Laidoner, siis sarnasel korral oleks lootused wõiduks, kui otsustaw oleks inimjõudude wahekord, väga wäiksed. Selleks, et arwuliselt wäiksem sõjawägi ennast tagajärjerrikkalt kaitsta suudaks, peaks ta kõigepealt sellest wastasest tehniliselt paremini warustatud olema. Ja sellest järgneb, kui palju ja kui suurt rõhku meil waja on oma kaitsewäe tehnilise külje korraldamise peale panna. Kui meie kaitsewägi tehniliselt halwemini oleks warustatud, kui wastase

oma, siis on kindel, et kõik need kulud, mis on kantud selle inimmaterjaali väljaõpetamiseks, on täiesti mahawisatud kulud. Rääkimata hindamata suurest kahjust, rahwa kõigekallima waranduse elawa jõu häwitamisest, mis sarnasel korral sünniks. Selles asjas peame küll au andma lahkunud sõjaministrile härra Anderkopp'ile, kes wõrdlemisi lühikest aega selle ministeeriumi eesotsas seisis, et tema kasutanud kõik abinõud selleks, et selles sihis mõjuda, nimelt tehniliste kulude suurendamise ja korraliste kulude vähendamise mõttes. Ma julgeksin küll härra kindral Laidoner'ile wastu waielda, kes tõendab, et samas sihis on meil algusest peale seda ministeeriumi juhitud. Mina ei waidle sugugi selle wastu, et meil teatud paremusi tehnilises mõttes kätte on saadud wõrreldes sellega, missuguses seisukorras meie olime sõja lõpul. See on ju arusaadaw, sest sõjawägi ilma tehniliste abinõudeta ei ole üldse mõeldaw, kuid pean siiski tähendama, et selle tõttu, et korraline eelarwe nõudis liig suuri summasid ja kuna meie rahwamaajanduslik-kandejõud piiri pani sellele, mida meie wõisime sõjawäe peale üldsummas kulutada, selle all tehniline warustus kannatas. Ei saa ju sõdida ainult suurtükkidega ja püssidega, waid kõige hädatarwilikum on sammu pidada tehnilise eduga, et ka kõiki neid uusi kaitseabinõusid muretseda, mis meie wastasel on. Tehnilisi kaitseabinõusid tuleb alatasa uuendada ja täiendada. Mina ei saa teatud põhjustel siin kohal minna küsimuse üksikasjade juurde sisuliselt ja öelda härra kindralile, missuguses seisukorras olime meie aastad tagasi ja missuguses oleme nüüd sõjawäe tehnilise warustuse poolest. Ma pean ütleva aga ühte, et meie käesolewal aastal selles asjas suuri edusamme oleme teinud, ja seda ei saa ka Teie, härra kindral, salata, kui tõele au anda tahate. Sellest seisukohast wälja minnes, et meie kõige suuremat rõhku peame panema sõjawäe tehnilise warustuse peale, sellest seisukohast wälja minnes ei ole mina erakorralises eelarwes peaaegu mingisuguseid wähenus-ettepanekuid teinud, olgugi, et see eelarwe on tänawu aastal suurem, kui ta oli läinud aastal. (Wahelhüüe J. Soots'i põl. poolt.) Härra kindral, see matemaatika peab igalühel selge olema, kel on teada kokku- ja mahaarwamise wiisid, mis õpetatakse algkoolis. Kõrgemat matemaatikat siin

waja ei ole. Kui Teie wõtate läinud aastase eelarwe ja wõrdlete neid summasid tänawuaastase eelarwega. Mina olen ka teadlik selles, kui suurte raskustega on ühenduses sarnasel wäksel rahwal, nagu meie oleme, sammu pidada tehnilise warustuse suhtes suurriikidega. Ei ole sugugi waja eriteadlane olla sõjawäe alal, waid kõigil neil, kes jälgiwad ajalehti, loewad neid wähesedki teateid uuemate leiduste üle sõjatehnika alal, peaksid hirmuwärinad üle keha käima. Härra Laidoner kõneles wäga kujukalt, kui suuri edusamme on tehtud gaaside alal. Wäga wõimalik, et tulewiku sõdades, kui need tulewad, wäga tähtsal määral nende saatus sellest oleneb, kuiwõrd hästi üks wõi teine sellest sõjast osawõtja on warustatud just nende kõigewiimaste teaduse peal põhjendatud kaitseabinõudega. Ja siin peame meie, kui tahame puhtotstarbekohasuse seisukohast küsimust hinnata, mitte ainult suurtükkide ja püssidega warustamise peale rõhku panema, waid ka õhulaewastiku wäljaarendamise peale, sest ka kõigeparemate suurtükkidega, millest meil aga kahjuks ei wõi juttugi olla, ei saa meie waenlaste lennukid tagasi tõrjuda, kes, wõib olla, tulewad kihwtiste gaasidega, mis wõiwad, kui mitte häwitada terve linna ja maakonna, siis wähemalt täiesti halwata ühe wõi teise sõjawäeosa tegewuse. Kui meil ei ole tarwilikku arwu lennukid, millega meie wõiksime tagasi tõrjuda waenlaste lennuwäge, mis kasu on siin kõigist nendest kuludest, mis meie oleme wälja andnud, mis iseenesest küll tarwilikud on, aga mitte küllaldased ei ole selleks, et meie riiki kaitsta. Meie rühm kuulub nende inimeste hulka, kes kõigi abinõudega wõtewad sõdade wastu, kes suudawad aru anda enestele sellest hirmsast hukatusest, mis wõib kaasa tuua terve Euroopa kultuurilisele elule tulewiku sõda. Meie oleme rahu mõtte poolehoidjad, oleme omaks wõtnud hüüdsõna: kunagi mitte enam sõda! Kuid on täiesti kindel, et sennikaua, kunni need ideed ei ole üldiselt läbi löönud, sennikaua, kunni meie naabrid on hammasteni sõjariistus, oleme sunnitud tahes wõi tahtmata kulutama suuri summasid selleks, et meie iseolemist kaitsta. Kuid need summad peawad wiimase wõimaluseni otstarbekohaselt ära tarwitatama. Härra kindral tõi ette, et meie sõjaministeeriumi eelarwe aast-aastalt wäheneb nii kogusum-

mas kui ka protsentuaalselt, ja leidis, et wõrdlemisi see summa, mida riigikodanikud peawad maksma meie sõjawäe ülalpidamiseks, nii wäga raske ei ole ja et meie kodanikkudel tuleks selleks palju raskemaid koormatusi kanda sarnasel korral, kui meie iseseiswad ei oleks. Selles wõib härra kindral Laidoner'il õigus olla, sest Wenemaal on sõjawäe eelarwe protsentuaalselt suurem kui Eesti oma, kuid see on ka ainuke sarnane näide. (J. Laidoner, põl.: Kahjuks meie Rootsi alla ei satu, kui meie oma iseseiswuse kaotame!) Ma wõiksin peale Rootsi weel teisi wõrdlusi tuua, mis kõik meie kahjuks kõnelewad. Prantsusmaal, mis ka wäga militaristlik maa, teeb see protsent wälja 18,66, Inglismaal 9,52, Itaalias — 14,90, Ameerikas — 7,75, Jaapanis — 16,19, Saksamaal — 3,02. Rootsi maa ei ole siia hulka wõetud. Need riigid on teistsuguses seisukorras, wõib olla, kui meie, aga meie ei wõi Prantsusmaa kohta öelda, et ta oleks paremas seisukorras, kui meie seda oleme. Ja Prantsuse kodanikul on igatahes kergem oma üldise jõukuse tasapinna juures, seda wõrdlemisi kergemat koormat kanda, kui seda meie kehwa rahwas kanda suudab. Sellest seisukohast wälja minnes, ma pean weel kord alla kriipsutama, on meie, kui rahwaesitajate kohus kõik selleks teha, et meie kaitseministeeriumi eelarwest need summad, mis seal otsustarbekohaselt ära ei kasutata, maha kustutataks. Esimene otstarbekohasuse nõudmine oleks see, et sõjawäe wäljaõpetamine sünniks wõimalikult lühikese aja jooksul, et meil wõimalik oleks sõjawäe teenistusaega vähendada ja selleläbi ka kulusid kokku hoida.

Siinjuures oleks mul ühtlasi waja härra kindral Laidoner'i wäidetele wastu waielda, kes tsiteeris minu poolt ettetooidu eriarwamisest mõne lause sõjamineisteriumi kohta ja sellest wälja luges mingisugust wassimist. Ma pean ühte ütlemä, et mingit wassimist sealt wälja lugeda ei saaks. Kui härra kindral sellest teisiti on aru saanud, mis seal öeldud, siis on siin lihtsalt arusaamatusega tegemist. Seal on öeldud wäga selgelt: „ammugi oleks aeg meil mõtlema hakata ka sõjawäe teenistuse aja lühendamise peale, mis pikem, kui kuskil mujal Euroopa riikides.“ See, on täiesti õige ja wõiks korrektiivist juttu olla ainult siis,

kui meie Wenemaa ka Euroopa riikide hulka arwame. (J. Soots, põl.: Kas Wenemaa on Aasias?) sest seal on jalawäe õpetus sama pikk, kui Eestis. (J. Laidoner, põl.: Wenemaal on 2 aastat, meil — aasta 4 kuud.) Noh, kui meie seda asja korraldada saame, wõib olla, saame weel lühema aja jooksul sõdurid teenistusest koju lasta, aga tegelikult on meil makswate seaduste järele teenistusaeg 2 aastat, (J. Laidoner, põl.: Meil ei olegi makswat seadust. Meil maksawad weneaegsed seadused!) ...siis oleks täiesti õigus öelda, kui meil on makswad tsariaegsed seadused, et seaduslik teenistusaeg sama pikk on kui tsariajal. (J. Laidoner, põl.: Meil on iga aasta uus seadus.) Siiski peaksin ma härra kindralile tähendama, et siit sarnast asja wälja lugeda ei saa, nagu tema seda tegi. Siin on öeldud „näiteks, wõiks ette tuua Rootsi, kes wiimasel ajal tuntawalt oma wäeteenistuse aega lühendas.“ (J. Laidoner, põl.: Aga edasi?) Esiteks puudutame nüüd seda, Rootsi näitena ettetoomit. Siin isegi härra kindral ei waidle wastu, et seal teenistusaja lühendamises õige kaugele on mindud. Ma ei tähendanud mitte seda, et meie selles asjas samakaugele saaksime minna, sest seal on weel ainult päewadest jutt. Seal on mindud nii kaugele, et kaitseministeeriumi poolt on ette pandud 255 päewaline õppuse aeg ja seal juures on keegi krahw Hämelton nii kaugele läinud, et ta nõuab ainult 60 päewalist tehnilist sõjawäe õppeaega. (J. Soots, põl.: See on esialgne, aga kui palju nad kordamas käiwad igal aastal.) Ja meil käidakse ka. (J. Soots, põl.: Meil sennie ole käidud. — E. Weberman, rhws.: Kas see on parem, kui ei käida? — J. Soots, põl.: On 2 süsteemi...)

Juhataja **J. Tõnisson**: Ma palun sisuliku diskussiooni jaoks juba kõnetooli tarwitada.

A. Jõeäär (sd.): Edasi on öeldud, „meie sõjawäe juhtiwad jõud on aga nii põhjalikult läbi imbinud Wene waimust, et nende ettekujutusse kuidagi ei mahu, et wõimalik oleks meie wõrdlemisi arenenud noorsõdurit lühema aja jooksul wälja õpetada, kui seda Wene sõduriga

omal ajal teha suudeti. Õpetuskawad on Wene omadest maha kopeeritud.“ Seda arwamist ei ole mitte mina üksi awaldanud, mina ei ole selles küsimuses eriteadlane, kuid selle kohta on mitmed sõjawäelased samal arwamisel. (J. Soots, põl.: Wenelased tõlkisid meie riigi määrused ümber.) Kui nad neid tõlkisid, siis arwasid, et seal midagi uut on, sest et nad Eesti keelt ei mõistnud, kuid tõlget lugedes, pettusid nad rängalt. Siis on edasi eriarwamises klambrites toodud järgmine lause: „tsaariaegse Wenemaa omadest, nõukogude Wenes on teenistusaeg lühem ja wäljaõpetamise meetod teistsugune.“ (J. Laidoner, põl.: Ei ole lühem, pikem!) Waadake, siin härra kindral läheb minu arwamine Teie omast lahku, ja ma arwan, et kõik härrad Riigikogu liikmed seda mäletawad, et tsariajal Wenemaal oli pikem kui 2-he aastane teenistusaeg jalawäes... (Wahelhüüepõllumeeste ridadest: Aga 4 aastat?) ...4 aastat on tehnilistes wägedes praegu teenistusaeg ja ei olnud ta enne tsariajal ka mitte lühem. Ja kui siin härra kindral toob näitena ette territoriaalsed wäeosad, mis Wenemaal peawad teatud piirkonnas aastate jooksul asuma, siis ei saa seda korraldust meie omaga wõrrelda. Kui meie wõtaksime wõrdluseks meie Eesti territooriumi ja silmas peame seda, et pärast kaitsewäe teenistusest wabanemist ka meie kaitsewäelased teatud aja jooksul on seotud oma elukohaga, sest et nemad wäetee-
nistusest lahti saades peawad igakord teatama, kui nemad oma asukohast lahkuwad. Siis wõiks meil kõiki tagawarawäelasi territoriaalwägedeks nimetada. (Wahelhüüe Kes on 4 aastaks oma teatud piirkonnaga seotud?) Härra kindral teab wäga hästi, kui pikk see aeg on, mille jooksul tagawarawäelased oma elukohaga seotud ja et see 4 aastast palju pikem on. Kuid ma arwan, et pikemalt teenistusaja lühendamise juures praegu ei ole mitte wõimalik peatada, sest ei saa mitte niiwõrd poliitiliselt seda küsimust otsustada, waid seda peawad otsustama enam sõjawäetehnika eriteadlased.

Kuid peab tähelepanu juhtima siinjuures peale tehnilise warustuse ka weel ühe teise teguri peale, millel suur tähendus lahingute otsustamisel on, ja see on sõjawäe meeoleu, sõdurite meeoleu. Kui

meeleolu sõjawäes ei ole soodne, siis ei aita ka kõigeparem tehniline warustus mitte midagi. Ei aita isegi arwuline ülekaal, geniaalne wäejuhataja. (Wahelhüüe:...) Kõik peawad head olema, siis saab ka kõigeparem resultaat. (J. Soots, põl.: Ega meeoleu üksi ei aita, kui muud ei ole, ilma tehnikata, paljaste kätega ka meeoleu ei ole!) Tingimata, ka kõigeparem meeoleu üksi weel midagi ei anna, kuid mina juhin siin tähelepanu selle peale, et tehnika üksi ka weel ei aita. Meil wõib kõnet olla, nagu ka härra kindral Laidoner siin tähendas, kaitse sõjast, mingisugusest pealtingimisest meil kellelgi mõtet ega kõnet ei ole, ja see asjaolu iseenesest, et meil kaitse sõjaga tegemist on, see hõlbustaks soodsa meeoleu loomist, see aitaks luua meeoleu, mis wõiks wiia üksikuid, wõib olla ka hulka-
sid tõsiste kangelastegudeni, kuid selleks on waja weel mõnda eeltingimist. Ja esimene eeltingimine seisab selles, et kodumaa, keda kaitstakse, peab olema sedawõrd armas, sedawõrd kallis tema kaitsetele, et ükski ohwer tema eest mitte kallis ei oleks ja et sõdur seda mitte ülearuseks ei peaks oma kõigekallimat wara — oma elu — kaalupeale panna.

Teise eeltingimisena, ma arwan, tuleb märkida nõudmist, et peaks walitsema sõjawäes demokraatlik waim, lugupidamine rahwawalitsusliku korra wastu; wahekord ohwitseride ja sõdurite wahel peaks olema seltsimehelik, ja ma arwan, et see oleks ühtlasi ka kõigeparem — kõigekindlama distsipliini alus, ilma milleta ükski sõjawägi tegutseda ei saa.

Kui meie nüüd küsime, kuidas on lugu selle teise eeltingimisega, siis paistab meile lugu olewat selle poolest kurb. Nende kihtide poliitika, kes senniajani walitsuse eesotsas on seisnud, ei ole mitte selleks kaasa aidanud, et meie kodanikkude enamuses kaswatada armastust meie kodumaa wastu. Ei saa mitte nõuda nii suurt ideaalsust, ütleme näiteks, töölistelt, kellel peale kibedate mälestuste wõib olla ei leidu südames selle kodumaa wastu mingisuguseid tundeid; ei ole õigust sarnast eneseohwerdawat armastust nõuda samuti ka maalt tulewalt kehwalt inimeselt, kelle perekond jäi ilma ülewalpidajata, kelle lapsed on ilma toetuseta maha jäänud, kellel ei ole oma maalappigi, mille waral tema omaksed ülespidamist wõiksid teenida, ja ma pean

ütlemata, isegi nendest ridadest, kus õieti meie riigi kandwad jõud peaksid olema — meie põllumeeste, talupidajate ridadest, on wiimasel ajal kuulda hääli, mis mitte ei räägi kõigesuuremast rahulolemisest, ja see on õigus. Kes jääb siis meil weel järele? (J. Laidoner, põl.: Mitte keegi!) Siin peaks walitsuse üldpoliitika selle poole juhitud olema, et rahwa enamuse meeoleolu paremaks muutuks, ja ma loodan, et meie riigi etteotsa astuw uus walitsus selles sihis oma poliitikat juhib, ja kui ta seda tõsisest kristlikus waimus suudaks teha, nii kui meile waha hääle hüütakse, siis wõiks see tõsiselt ka häid tagajärgi tuua. Kuid ajateenijate kaitsewäelaste juures peab ühe osa sellest meelespidamisest lükkama, wõib olla, mitte ainult selle peale, mis nemad kodust on kaasa toonud. Kui tuleb aga mobilisatsioon läbi wiia ja inimesi otsekohe elu juurest eemale kiskuda, siis awaldab rahwa meeoleolu palju otsekohe semalt oma mõju. Ajateenijate seas wõib olla on see kibedus tekkinud osalt ka selle tõttu, et meie kaitsewäe juhtiwatel jõududel ei ole küllalt lugupidamist demokraatliku waimu wastu. See on ka arusaadaw, sest nemad on teistsugusest koolist läbi käinud ja ei saa mitte kergesti inimest, kes teatud kaswatuse on juba saanud, uueks luua. (J. Soots, põl.: Kust koolist Teie olete tulnud?) Elukoolist! (J. Piiskar, is.: Soots on gorodskoi koolist!) Härra kindral, mõnikord on üsna kasulik, kui inimene ei ole mitte halvast koolist läbi käinud, waid parem on, kui tema üldse kooliharidust ei ole saanud, waid isenesele teadusest seda omandanud, mida tema kõige paremaks peab. Halb kool wõib ka hea inimese ära rikkuda. (J. Soots, põl.: See Eesti sõjawäelaste halb kool on Teid enamlaste küüsi päästnud. Need oleksid Teid üles poonud.) Et mind üles oleks poodud, see on enam kui kindel, aga kas mind on päästnud sellest poomisest härrade kindralite wõi ohwitseride kool, wõi meie rahwawäe kangelaselik meeoleolu? (J. Holberg, põl.: Niisugust meeoleolu ei olnud.) Selle juures wõib weel kahelda. Ma ütlen, härra Holberg, et kõige parem kindral, olgu tema ka kõige geniaalsem, ei suuda riiki kaitsta, kui ei ole sõjawäes soodsat meeoleolu. (J. Soots, põl.: Geniaalne kindral loob mee-

olu.) Selle üle wõib weel waielda, kes seda meeoleolu loob. Kuid ühe iseloomustawa näite tahaksin ma ohwitseride wäljaõpetamise kohta ette tuua, mille kohta härra Laidoner siin tähendas, et sel alal on suuri edusamme tehtud. Ma nimetaksin siin, et muude seas on usaldatud ohwitseride wäljaõpetamine väga tähtsal kohal seiswale isikule, ühele endisele Wene sõjawäelasele, kes... (J. Soots, põl.: Kes siiski palju targem on omal alal, kui Teie!) ...awalikul koosolekul omal ajal otsekohe ja väga selgelt mõista andis, et tema seda „kartuli wabariiki“ ei tunnusta. Mina ei ole omal alal sarnasele tarkusetipule jõudnud ja nii kaugele weel mitte läinud, härrad kindralid Soots ja Laidoner teawad väga hästi tema nime. Igatahes neid teateid ümber lükatud ei ole ja nähtawasti on tema selle kõne eest sarnase ametikõrgenduse saanud, et tema meie sõjakoolis õppust annab ning kindralstaabi ja informatsioonikursustel loenguid peab. (O. Gustawson, is.: Süwendab waimu!) Kui iseäralikus wahekorras meie juhtiwad sõjawäejõud rahwasitajate wastu üldse on, seda näitab väga iseloomulik juhtumine. Iseseiswuse aastapäewal korraldati Wabadusplatsil paraad. Seal oli määratud külaliste pealtwaatajate jaoks, keda pääsetähtedega warustatud, kohad: üks platsi keskpäigas ja teine Kaarli kiriku puiesteel, mis oli nõõriga ümbritsetud. Riigikogu liigetele ei arwatud tarwilikuks pääsetähti saata, isegi mitte Kaarli puiesteel eraldatud platsile pääsemiseks. Ja kes olid siis need ärawalitid ja kutsutud, keda sinna lubati? Pärast pikemaid läbirääkimisi sõjaministriumiga Riigikogu esimehe poolt, läks korda Riigikogu liigetele pääsetähti saada, mida siis täiendawalt selle jaoks eriti trükiti. Kes sinna platsile sattus, wõis aga märgata, et nende ärawalitute hulgas ei olnud ainult wälisesitajad ja walitsuse liikmed ning asutuste juhatajad, waid seal olid paljud härrad ja daamid, kes seltskonnas väga wähe tuntud. Peab tähendama, et härra Einbund, tolle aegne sõjaministri kohustetäitja oli sedawõrd korrekt, et ta kohe selleks samme astus, ühes Riigikogu esimehega, et pääsetähti ruttu juurde trükiti. Sõjaministrium juhtiwad jõud aga nähtawasti Riigikogu, kui rahwasitust, ei tunnusta.

Mina wõiksin weel selle iseloomustamiseks, missugune õpetuswiis meie kait-

sewäes walitseb, ette lugeda wäljawõtte kirjast, mida kirjutab üks tagawarawäelane, keda wõeti neljaks kuuks õppusele. (J. Soots, põl.: Kas sel kirjjal allkiri on?) Ja, muidugi. Mina loen selle ette, ja siis otsustage ise, kas lõhnab Wene waimuga wõi mitte. Selles kirjas kirjutatakse muuseas järgmist: „1) Kuidas komisjonis wastu wõeti, wõib olla ka see pakub Teile huwitust. Kui Wirumaa tagawarawäelasi arstlikus komisjonis läbiwaatamisele kuutsuti, siis paistis silma, et pea ilma erandita kõik wõeti wastu ja loeti terwislikult kõlbuliseks, olgugi, et suurem protsent nendest omal ajal sõjawäeteenistusest wabastati terwislikkudel põhjustel. Seal wabastati umbes 4% kõigist, tähendab, saja mehe pealt neli meest. Isegi wõhikule oli kõrwalt näha, et terve rida haigeid inimesi kõlbulikuks loeti sõjawäeteenistusest osawõtmiseks. Arst arwas, et wahest nad see neli kuud ikka wastu peawad, kuid juba esimestest päewadest rändasid igal hommikul 20 mehe ümber sõjawäe ambulantsi arsti juurde, et oma hädasid kurta... (J. Holberg, põl.: Kuulete nüüd, laisad!) ...olgugi, et ambulatooriumi arst neid — härra Holberg'i sõnade järele — „hooletumaid ja laisku“ toore sõimuga wastu wõttis ja waewalt tõsiselt läbi waatas, siiski olid iga päew inimesed niiwõrd haiged, et neist tuli pool osa haigemajaja paigutada. (J. Soots, põl.: Need on need „mammapojad“.) Sellejuures on arstlik komisjon nendest härra kindrali „mammapoegade“ siiski umbes 50 meest, see tuleb umbes 25% selle roodu koosseisust kahe kuu jooksul wabastanud. Paljud wabastatuist on haigemajas raskeid haigusi pidanud läbi põdema, eriti palju on kopsupõletikku jäänud. Kõige selle juures peab tähendama, et sõjawäearstid ka siin samast põhimõttest kinni pidasid, et küllap need haiged ikka selle lühikese aja wastu peawad, aga see põhimõte on läinud mitmele haigele inimesele maksma terwelt nende wiletsa haiglase elu, sest et wanad tõsised haigused on siinses sõjawäelises elus uuesti lahti lõõnud, ja waewalt pääsewad need inimesed nüüd eluga nende haiguste käest. Nii on wabastatawatest ligi 50% tiisikushaigeid, kellest suurem osa siin kopsupõletikus olnud, werd kõhinud jne. Parandamata reumatismihaigeid piinatakse ja wintsutatakse jne. Et haiglased inimesed sinsele sõjawäelisele elule wähe wastupi-

dawad, tuleb ka osalt sellest, et kasarmuruumid äärmiselt wiletsad, niisked. Kui wähegi sula ilm, siis on wesi põrandal ja külmaga talwel waewalt 5° sooja R. järele. Ka mõjub terwise peale asjaolu, et harjutusi erilise agarusega peetakse, nähtawasti arwesse wõttes asjaolu, et harjutuste aeg lühikene. Ka kulus ligi pool õpeaega ära selle peale, et õppida oma ülemust teadma, tundma ja austama. Wiimast „sõjawäelist teadmist“ harjutatakse erilise agarusega. Lühidalt, wõib öelda, et meie sõjawäes, eriti aga jalawäes, walitsemas „Wene keiserriigi“ aegne waim täies ulatuses. Toores sõim, wanne, kirumine ja kõiksugu pilkesõnad, mis ohwitseride ja allohwitseride poolt õpetatawate aadressil lendawad, on päris igapäewaseks nähtuseks. Selles asjas minnakse isegi kaugemale kui Wene ajal, nagu weneaegsed sõjateenijad räägiwad. Ka löömise tuleb Narwa garnisonis ette. Tagawarawäelaste pataljonis on ka paar löömisejuhtumist ette tulnud. Eriti metsiku nähtusena, mis kõigele sellele asjale krooni pähe paneb, tagawarawäe II kompaniis on abinõu, mis ülemus sõdurite haigeksjäämise wastu tarwitab. Nimelt, kui keegi arsti juures ei suuda tarwilise agarusega oma häda selgeks teha, siis kirjutatakse pikema jututa see terweks, millele ülemuse poolt järgneb karistus. Harilikult wõetakse niisugused „terwed“ lõunapuhkuse ajaks wälja, antakse mõne kõigekarmima wäheha ülemuse kätte ja tehakse sellele ülesandeks neid nii palju wintsutada, kui wähegi oskust. On ette tulnud terve rida juhtumisi, et nädal wõi paar peale niisuguse „terwe“ karistamist, juba samad arstid, kes terweks tunnistasid, karistatawa „terwe“ sõjawäeteenistusest terwislikul põhjusel wabastawad. Narwa garnisoni wanemad arstid on sakslased, endised Wene sõjawäeaegsed mehed, kes enam erapraktikaks, kui oma otsekohese kohuse täitmiseks aega tarwitawad. Nii et haigemajas tihti 4—6 päewa inimene lamab, ilma et arst pilku saaks heita tema peale. Eriti hoolimata haigete wastu näikse olewat X. diwiisi wanem arst — sakslane. Selle mehe teenuseks tuleb lugeda haigete inimeste wisklemist siinsetes wäeosades ja haigemajades. Sama härra sõimab temale alluwaid arste ja teeb etteheiteid, nimetades neid „liig demokraatlikkudeks“, kui wiimased haigete kasuks midagi rääkida julgewad.“

Siit näeme siis, kuidas meil kodanikuga, kes selle korraga, mis meie sõjawäes walitseb, senniajani weel mitte tutaw ei olnud, talitatakse ja kuidas teda selle korraga tutwustatakse. Ja kui sarnaselt inimestega ümber käiakse, siis arwan mina, et kui ka see inimene kõigepalawama isamaaarmastusega sõjawäeteenistusse läks, siis tema waewalt küll samase tundega sealt tagasi tuleb.

Sõjaministeeriumi seadusandlik tegeusus ei ole ka just mitte wäga palju rahulolemist leidnud. Wõtame näiteks atesteerimise seadluse, mis juba kahes wäljaandes on ilmunud. Esimene wõeti Wabariigi Walitsuse poolt wastu 10. jaanuaril, teine — 28. nowembril 1923 a. Selle seadluse kohta kirjutab näiteks demobiliseeritud sõdurite häälekandja „Waba Eesti“ muuseas järgmist: et see atestatsiooni süsteem olla weneaegne äraiganenud pähkkel demokraatliku sousti sees. Kuid paraku see demokraatlik soust on liiga wesine ja kõlbmata, kuhu hammast-murdwat kõwa pähkliit pole suudetud ära peita. Igaühele on selge, et mee sisse peidetud kiwikest ära neelates, see toob seedimisrikkeid ja pahatihti ka surma, nii toob ka igasugune komisjonidega garneeritud atestatsiooni süsteem meie sõjawäelaste elus lõhesid ja moraalilist surma. Meie kaitseministeerium on enesele ülesandeks seadnud seda käputäit ohwitseri, kes ennastalgawalt wõitlesid wabadussõjas ja kes nüüd rahuajal kaitsewäkke edasi teenima jäänud, atesteerida selgusele jõudmiseks, kuiwõrd nad ka rahuajal teenides ja rahu maitstes kõlbulikud on! Selle, oma ülesande läbiwiimiseks ei leidnud kaitseministeeriumi tegelased paremat nõu, kui toetada pehastanud tugede peale, see on laenata Wene tsaariaegse atestatsiooni süsteemi. Et tähendatud süsteemi monarhistlikku lõhna kaotada ja temale demokraatlikumat maiku anda, siis garneeriti, nagu eelpool öeldud, süsteemi komisjoniga — on ju meil üldse kõik komisjoniline, kuid sellest edaspidi. Komisjoniline... (J. Laidoner, põl.: See süsteem on otsekohe Wene süsteemist kopeeritud.) Siis on see atestatsiooni süsteem otsekohe kopeeritud ilma igasuguse garneerimiseta. (Loeb.) „Komisjoniline atestatsiooni süsteem pidi olema see erapooletu ja kuldne kesktee, mis wõimaldab wääriliselt ja õiglaselt hinnata iga ohwitseri pühamat pühadust, andes wastawa tunnistuse iga isiku

üle, ja mis pidi eemale tõrjuma ülemuse isiku ja selle mõju ohwitseri peale.“ (J. Laidoner, põl.: See süsteem on mitmel pool Lääne-Euroopas ka maksma pandud.) Wäga wõimalik, selle wastu ei saa waielda. (J. Laidoner, põl.: On kaks süsteemi — individuaalne ja poligonaaalne.) Igatahes see sõjawäelane, kes siin arwustab, leiab, et see süsteem on mäda ja ütleb: „Kuid kahjuks, ka see komisjoniline süsteem on mäda, nagu üldiselt atestatsiooni mõte ise on, ega too tõsiseid töötajaid ja tööarmastajaid ohwitseri päewawalgele, waid ümberpöördult — isikuid, kes oskawad hingedauplemise läbi karjääri luua.“ Siis kirjutab ta edasi: „Teenistuskohdade wähesuse pärast eraelus, on kaitsewäkke teenima jäänud ja seal koguni pelgupaika leidnud tun-taw osa ohwitseri, kelle eesmärk ei ole end täielikult pühendada kaitsewäe elukutsele, waid kelle huwid seisawad mille-gis muus. See osa ohwitseri waatab kaitsewäe teenistuse, kui ajutise ülewalpidamise abinõu ja leiwaküsimuse peale, ning ootab soodsat juhust, mil nende „tund tulnud“, et siis teenistusest lahkuda. Ka palga suhtes ei ole noorema ohwitseri koht küllalt sobiw. Nendel ja weel teistel analoogilistel põhjustel püüawad nimetatud härrad sugulus-, onupoja-politiika wõi, mis kõigerohkem praktiseeritaw, see on niinimetatud „seljaküürutamise“ läbi omale kõrgemaid kohte — kompanii-, pataljoni-, patareiiülemate — soetada, kus nad ennast tihti täies elusuuruses oma alamate wastu tunda annawad. Niisuguse „laweerimise“ tagajärjel on meie kaitsewäeülemuse kaader õige mitmesugune ja iseloomulik. Nii näiteks, on küllalt juhtumisi, kus kompanii- wõi patareiiülemaks on määratud 22-aastane noor ohwitser, kadetikoolist alles tulnud, kuna temale alluwaks nooremaks ohwitseriks on kapten, ilma- ja wabadussõja läbitegija. Wõi jälle on rügemendiülemaks nimetatud 6—7-aastase teenistusega ohwitser, kuna temale alluwad ohwitserid 15—20-aastase teenistusajaga. Teise sõnaga öeldud: meie kaitsewäe ohwitseride teenistuse seadluses ei ole maksma pandud kindlat süsteemi, wanuse, aukraadi ja teenistusaja wahekordades. See ebaloomulik nähtus ohwitseride teenistuse wahekordades on ohwitseri arenemisega ja õiglustundega terawas wastolus ja ei jäta oma halwawat mõju awaldamata ka atesteerimise

peale. On ju atesteerimise asi ülemuse käes, olgu see ülemus wilunud wõi mitte, olgu ta noorem-leitnant, wõi leitnant, kui ta aga ülemuse kohal; atesteerida wõib ta oma alla kuuluwat wanemat sõjameest ja otsustada wilumuse üle teenistuses, kohusetunde, õiglustunde jne. üle. Igal ühel on päewaselge, mis wõib üks alles sõjakoolist tulnud noor ohwitser otsustada ühe ilmasõja ja wabadussõja kogemustega ohwitseri algatuswõime, kohusetunde jne. üle! Kas ei ole see kibe ironia?! Kommisjon, kes omakord atesteerib, peab talitama olemasolewate ja ette pandud andmete järele. Kas wõib komisjon midagi uut ette tuua, wõi otsustada isiku kohta, keda ta vähem tunneb, teab, wõi näinud on, kui atesteeritawa otsekohene ülemus? Siin wõib komisjon otsustada lihtsalt wälimuse wõi näo järele. Tihti ei ole ka seda teada. Sellest peab järeldama, et komisjonid opereeriwad nii tihti ebaõigete andmetega. Atesteerimise seaduse järele omab õiguse atesteerida ohwitser, kes teatud koha peal vähemalt kolm kuud on teeninud. Lubatagu siin tähendada, et see aeg atesteerimise otstarbeks liig lühikene on. Iga inimene on seesmiselt omaette maailm; et inimese iseloomujooni põhjalikult tundma õppida, selleks läheb waja pikaajalist kooswiibimist, aega ja tähelepanu, mida wõimatu saawutada kolme-nelja kuu jooksul.

Nüüd mõni sõna atesteerimisest enesest.

X rügemendis teenib üleajateenijana alamohwitserina mees, kes tuntud „topsi-armastaja“. Mainitud kalduwuste tõttu on temal ette tulnud tihtilugu halbtusi, isegi wäljaspool teenistust. Nimetatud allohwitser saab oma ülemusega hästi läbi, neil on ühised waated, sest ülemus on samaste kalduwustega.

Omaks üllatuseks leiab mees, et atestsatsioonilehel on karskuse kohta pandud otsus: wäga hea ...“

Siin on weel mõned andmed isiklikkude wahekordade kohta, neid ma ette kandma ei hakka. Edasi:

„Tahab keegi ohwitseridest teenida ja ilma „wahejuhtumisteta“ teenida, siis peab ta end, niiõelda, noatera peal pidama, ülemuse meele järele püüdma olla ja oma waba arwamist tihti enesele hoidma. Ja häda sellele õnnetule, kes oma ülemusega wastollu satub, kas küll tõe eest wälja-

astumise pärast. Selgelt awaldub siin eestlase iseloom, joon, mis ütleb: nüüd ma näitan, mis ma wõin. Wõib juba arwata, mis keelt kõneleb siin atestsatsioonileht. Mõtleb aga keegi nendestsinatsetest protesteerida wõi edasi kaebada, siis wõib alati kindel olla, et see abinõu asja ei paranda, waid weelgi halwemaks teeb. Protesteerimise katsed on tihti peale lõppenud peawahis karistusega, nagu see X diwiisi praktikas tihti juhtub.

Ülalkirjeldatud asjaoludest peame küll konstateerima, ilma et weel palju teisi näiteid tooma hakkaksime, et praegune atesteerimise süsteem ja seadus ei ole kaugeltki rajatud õiglustundele, ta ei ole kohane meie kaitsewäele, waid loob meile kibedust, külwab wihawaenu ja lahkhelisid kaitsewäe ridades. Atesteerimise juures mängib alati tihti tuntawat osa mitte atesteerimise selle sõna mõttes ideeline külg, waid „omamehe“ poliitika ja isiklikkude arwete õiendamine; sellest ka tingitud see igawene „hingede püüdmine“, ülemusele meeldida katsumine ja jaht paremate kohtade järele.

Kui nimetatud atesteerimise seadluse asemel paremat, õiglasemat ja ajakohasemat ei suudeta wõi ei taheta luua, mis oleks omane ja wääriline demokraatlikule kaitsewäele, siis oleks ammugi aeg lahti saada sellest weneaegsest militaristlikust pahest, pigemini — bürokraatlikust tembutamisest.“

See on igatahes sõjawäelase hüüd ja mina arwan, et seda wõiks kui asjatundja arwamist arwesse wõtta.

Kui aga juba kõrgemate sõjawäelaste-ohwitseride juures sarnased mõtteawaldused ilmsiks tulewad, siis wõib selle järele otsustades ette kujutada meeoleolu, mis walitseb alamate sõjawäelaste seas. Ja mina olen kindel, et selle meeoleolu tõstmiseks kaasa ei aita ka need teated, mis ilmuwad õige tihti wiimasel ajal ajalehe weergudel kuritarwituste kohta sõjaministeeriumi asutustes, ja mis mina arwan, wõib olla neil sõduritel enestel, kes koha peal asja juures, palju paremini teada on. Need kuritarwitused, iseenesest mõista, tulewad ette igalpool, ei wõi seda üksi sõjaministeeriumi kohta öelda; kuid seal tuleb ette wäärnähtusi suuremal arwul sellepärast, et seal suuremate summadega tegemist on, ja sellega ka kuritarwitusteks suuremad wõimalused on. Meie wõiksime kõrwaldada osa wõima-

lust kuritarwitusteks sellega, et eelarwesse jätame ainult hädatarwilikud summad ja selle läbi wõib olla suudaksime vähendada ettetulewaid kuritarwitusi. Enne üksikasjade juurde ülemine- mist tuleks peatada sõjaministeeriumi eelarwe kogusumma juures, et selgusele jõuda, kuiwõrd see summa meie riigi ja rahwa majanduslikule kandejõule wastab. Ja siin juures peaks õieti kordama seda sama, mis ma läinud aastal sama eelarwe arutamise puhul ütlesin. Sest wahepeal ei ole asi mitte väga palju paremaks muutunud ja wõib olla mõnel alal kõnet wõib olla isegi halwemaks minemisest. Läänud aastal tõin ette tõenduseks, et meie sõjaministeeriumi eelarwes leidub ülearuseid summasid, mis sealt kärpida oleks wõinud, selle asjaolu, et aasta lõpuks üle jäi tarwitamata krediiti enam kui 100.000.000 marga wõrra, tähendab, neid oli nõutud rohkem, kui tegelikult aasta kestel ära läks. Läänud aastal oli selle ülejäägiga asi selle poolest parem, et eriseadusega krediit suluti 31. detsembril, ja uued summad tulid nõuda eelarwe korras. Käesolewaks aastaks jäi tarwitamata ainuüksi paranduste ja ehituste aladel 259.100.000 marka ja need sajad miljonid kanti selletõttu, et käesolewal aastal sellekohane seadus wastawalt muudeti. Käesolewa aasta peale üle, ilma et need arwud eelarwes figureeriks.

Kui nüüd nõudmine üles seada, et käesolewal aastal summa, mida riik sõjaministeeriumi peale kulutab, suurem ei tohiks olla käesolewal majanduslikult väga raskel aastal sellest summast, mida riik ära tarwitas minewal majanduslikult wõrdlemisi paremal aastal, siis kujuneks see pilt järgmiselt: (W a h e l h ü ü e p a r e m a l t p o o l t.) Ma räägin, et käesolewal aastal ei tohiks need summad suuremad olla, kui läinud aastal, waid otse wastupidi peaksid nad vähemad olema, sest raske on rahwal kõike seda raha kokku saada. 1923 aasta eelarwe järele, maha arwatud 10-miljoniline vähendamine, kujunes eelarwe lõpusumma, korraline ja erakorraline kokku 1.614 miljonit sadade tuhandetega. Sellest jäi läinud aastal tarwitamata 259.566.000 ja kanti selle aasta eelarwesse. Tegelikult andis sõjaministeerium wälja mitte rohkem kui 1.345.112.000 marka. 1924 aasta eelarwes nõutakse korralisteks wäljaminekuteks 1.120.830.000 marka ja erakorralisteks — 313.412.000 marka. Siia juurde tuleb

arwata läinud aastal wäljaandmata jää- nud ja ülekantud 259.566.000 marka. See raha tuleb käesolewal aastal sisse wõtta ja see teeb wälja kokku 1.693.809.000 mk., ehk 348.686.000 marka rohkem, kui läinud aastal. (A. Anderkopp, tõe.: See tuleb riigikassast.) Riigikas- sal sarnast ülejääki ei ole, sest kogu terve riigi kohta teewad need summad wälja üle 700 miljoni. (A. Anderkopp, tõe.: Kui palju riigikassas raha on?) Kui Teie, härra Anderkopp, arwate, et meie wõiksime riigikassast krediiti wõtta, siis tuleb ta ikkagi käesolewa aasta puudujäägina arwestada. Ta tuleb ikkagi wälja anda. (W a h e l h ü ü e A. A n d e r k o p p ' i , t o e . p o o l t .) Noh, härra Anderkopp, Teie wõiksite selles asjas härra Strandman'iga kõnelda ja tema seletaks Teile siis, kuidas asi tõepoo- lest on. Asi on iseenesest väga lihtne, ja meil tuleb see summa, millest siin praegu rääkisin, ühel wõi teisel teel sisse wõtta, ja tuleb seda teha weel eriti sellepärast, et läinudaastane ülejääk arwati käesolewa aasta tulude hulka ja see oli teie oma era- konna mehe, väga lugupeetud majandus- teadlase, härra Kukk'e, ettepanek.

Sellest wõrdlusest näeme, et käesole- wal aastal rohkem wälja anda tuleb, kui tegelikult wälja anti läinud aastal, ja tu- leks rohkem wälja anda 348.686.000 marka, ja seda tuleb silmas pidada minu vähendamis-ettepanekute kaalumise juu- res. Wõib väga wõimalik olla, et üksikutes osades need vähendus-ettepanekud otstarbekohased ei ole, mina seda wastu- tust oma peale ei wõta, kuid walitsusel on wõimalus üldsummade piirides ühest paragrahwist teise üle kanda ja tema on sunnitud seda tegema neil põhjustel, mida eelpool ette kandsin. (W a h e l h ü ü e k e s k e l t : T e i e e i w a s t u t a s i i s e n e s e e e s t ?) Mina wõtan lõpusumma eest wastutuse täiesti oma peale. Pean ütlemä, et minu poolt ettepanud wähen- dus-ettepanekud on väga mõõdukad. Kui arwesse wõtame, et käesolewal aastal 348 miljonit rohkem ära tarwitame, kui läinud aastal, siis on minu ettepanekud täiesti põhjendatud. Mina arwan, et wa- litsusel raske ei ole teid leida nende sum- made vähendamiseks kunni läinud aasta tarwituseni. Nii kaugele ei ole mina aga oma ettepanekutes läinud.

Edasi minnes üksikute vähendus-ette- panekute juurde, peatan ma kõigepealt § 1 palkade juures, mille kohta minu

poolt ettepanek tehtud, neid vähendada 54.704.000 marga võrra. Pean tähendama, et siin tegelikult sõjaministeeriumi eelarwet, selle eeldusega, et walitsus koosseisusid kokku tõmbab, on vähendatud mõnedkümmend miljonid. Kuna aga nüüd, kui koosseisude kokkutõmbamise lõpuresultaat selgus, selle tagajärg täiesti üllataw oli. Mina ei suutnud esiti uskuda oma kõrwu, kui kuulsin, missuguseid tagajärgi see tegelikult andnud. Wiidi seal ometi väga suur kärpimine ja kokkutõmbamine seljatagustes asutustes läbi. Koosseise kärbiti väga tuntawalt, mõnel pool isegi 40 protsendi võrra, wõib olla koguni 50 protsendi võrra! Sellest wälja minnes oleks wõinud loota, et eelarwes palkade summa selle tõttu väheneb ja wõimalik on tegelikult seda vähendamist läbi wiia, mis awansina juba eelarwes oli ette wõetud. Kuid lõpuresultaadina selgus, et kõigi nende koosseisude vähendamiste peale waatamata, palkade summana tuleb wälja anda 7000 marka millegiga kuus rohkem, kui läinud aastal. Siin on siis kõik need koosseisude kokkutõmbamise tagajärjed. Kuidas seda kokkutõmbamist on toimetatud, sellest wõiksin väga iseloomustawad jooned tuua. On peale hakatud kõigewäiksemate ametnikkudega — nagu see meil harilikult sünnib. On vähendatud majateenijate arwu selle peale waatamata, et ruumid on endiseks jäänud. Neid wäiksemaid hingesid, kes wäikest palka saawad, neid on kärbitud, maha tõmmatud. Kuid kui wõrra wäiksemaid ametnikka vähendati, sedawõrd suurendati kõrgemate ametnikkude palkasid. (A. A n d e r k o p p, tõe.: Kus kohal neid suurendati? — J. H o l b e r g, põl.: Ei ole suurendatud.) Osalt küll, peab ütleva, on seljataguste asutuste koondamise läbi saadud kokkuhoidmist selleks tarwitatud, et ots-tarbekohasemalt korraldati tegewa wäe osasid. Siin peaks küll küsima, kelle teene see oli, et meie tehnilised wäeosad sedawõrd wiltsalt komplekteeritud olid, et see suur seljataguste asutuste kärpimine kõik ära kulus selleks, et komplekteerida neid wäeosasid. Siin härra kindral Laidoner, kui Teie ütlete, et sel ajal kõik korras oli, kui sõjaministeeriumi härra kindral Soots juhtis, et siin midagi paremuse poole tehtud pole, siis wõiksin Teile selle sõna tagasi saata, mida Teie mulle heaks arwasite öelda. Selle tõttu, et awansina paarkümmend miljonit maha

wõeti, tekib sarnane seisukord, et koosseisude peale läheb mitukümmend miljonit rohkem wälja, kui tegelikult selleks eelarwes walitsus nõuab. Siin ei jäänud muud üle, kui walitsusel tuli abinõusid leida palkade wäljamaksmiseks ülejääkide arwel teiste paragrahwide järele, kandes neid ühest paragrahwist teise. Sest on wõimalus leitud mõnes teises osas kokku hoida. Selletõttu wõin oma ettepanekuid palkade vähendamise üle ka sellega põhjendada, et walitsus ja sõjaministeeriumi juhtiwad jõud ise selleks eesmärki annawad ja on wõinud kokkuhoidmisi läbi wiia sel teel, et nad seal vähendawad, kus see paistab neile läbiwiidaw olema, kuna teistes osades wastawalt suurendustega esinewad. Ma arwan, et üksikasjaliselt kõiki teisi põhjendusi, mida ma ette toonud isearwamises eelarwe kohta, mida kõigile härradele Riigikogu liigetele kirjalikult olen laiali saatnud, mul ei maksa kordama hakata. Ma loodan, et härrad komisjoni liikmed sellega on juba tutwunenud — härra Laidoner oli nendega põhjalikult tuttaw. (J. L a i d o n e r, põl.: P e a l e m i n u w i s t w ä h e.) Siis oleks tarwilik, et ma mõne ettepaneku juures need põhjendused lühidalt ette tooksin, mis siin juba kirjalikult olen teinud. (J. S o o t s, põl.: P a r e m o l e k s, k u i T e i e s e l l e g a a e g a e i w i i d a k s.) Teile oleks see muidugi parem, sest siin tuleks sarnaseid asju ette, mis Teile mitte meelepärased ei ole ja mida ma siin weel ette toonud ei ole. Kui ma Teie poolt peaksin kuulma, et ma nende vähendus-ettepanekutega olen tahtnud kaitsewäelaste ajateenijate seisukorda halwendada, siis on mul midagi öelda. (J. S o o t s, põl.: E g a m a s e d a e i o l e ö e l n u d. M i n a T e i e t a h t m i s i j u e i t e a.) Ühte peaksin ma siin juures härradele rahwasaadikutele südametähega peale panema, et nad sõidu- ja weoabinõude juures natukene järele mõtleks, sest siin paistab siiski liiale minnud olewat. See on ka endisest tsaariajast päritud eelarwamine, et sõjawäelased sõiduabinõude suhtes peawad eesõigustatud seisukorras olema. Sõjaajal saan ma sellest aru, kuid siis on mobilisatsiooni korras wõimalik kõiki sõiduabinõusid mobiliseerida, kui seda waja on julgeoleku kaitseks. käsutage ja nad on kõik teie käes. (J. L a i d o n e r, põl.: M i s T e i e m i n u l e s e l l e s t r ä ä g i t e. m i n u l a u t o t p o l e.) Ega ma seda

Teile ei rääkinudki, ma ei waadanud sugugi Teie poole. (J. Laidoner, põl.: Terwe kõne peate minule. J. Soots, põl.: Kui ohwitserid kõik on kantseleiametnikud, siis wõib wõrreldaneid kateistega. Kuid nad peawad lahingu ohwitserid olema.) Kui meie silmas peame sõjaministeeriumi suurt autode arwu, ja weel seda arwesse wõtame, et seal üle saja sõiduhobuse tarwitada on, siis wõiks siin küll tõesti vähendamisest rääkida. Sest kui kõik teised ministeeriumid wõtta kokku, siis ei ole neil kõigil kokku nii palju sõiduabinõusid, kui sõjaministeeriumil ükski on. Ei ole ju sugugi tarwis, et nii väga kihutatakse, sest selle läbi tekiwad protsessid ja selle tagajärg on, et inimesed nõuawad sõjaministeeriumilt arstiabi ja pensioni, sellepärast, et nad nende autode läbi on wigastatud. (J. Soots, põl.: Shoffer on halb, Teie seltsimees.) Selle eest on ju hoolitsetud, et meie seltsimehed seal amētis ei ole. Ma olen lugenud kuulutust, mis nüüd hiljuti ajalehtedes ilmus, kus nõutakse üleajateenijatelt, keda palgata soowitakse, poliitilise ustawuse tunnistust. Ma ei tea, missugune asutus selle tunnistuse wälja annab. Mina olen kindel, et kui kaitsepolitsei seda tunnistust wälja annab, siis wist ainukesed, kes selle tunnistuse saawad, on põllumeestekogu liikmed. Arwan ka, et keskerakonna liigetel, väga mitmetel selle tunnistuse saamine väga raske on, olgugi et nemad kõige kindlamal isamaalisel alusel seisawad. (Segased wahelhüüded.)

Juhataja **J. Tõnisson**: Palun, nüüd ei ole tunnistuste wäljaandmine ja palun kõnelejat mitte segada.

A. Jõeäär (sd.): Kõiki neid ette toodud wäiteid arwesse wõttes, panen ette vähendada:

SÕJAMINISTEERIUM.

§ 1. Palgad	54.704.100.—
§ 2. Ametsõitute tasu	527.000.—
§ 8. Kantseleikulud	750.000.—
§ 9. Majapidamise kulud	8.200.000.—
§ 11. Sõidu- ja weoabinõud	9.282.500.—
§ 12. Liikuw wara	1.500.000.—
§ 14. Hoonete remont	6.200.000.—
§ 37. Rahwuskultuuriliste wäärtuste kogumine ja korraldamine	40.000.—

§ 40. Seaduste eeltööd, kodifikatsioon ja kirjastamine	200.000.—
§ 53. Sisseseadmine ja asutamine	640.000.—
§ 54. Toituswarustus	17.418.100.—
§ 55. Kraamiwarustus	15.000.000.—
§ 56. Sõjariistad ja nende warustus	1.635.000.—
§ 57. Inseneeriline ja tehniline warustus	10.618.000.—
§ 60. Sõjalaewade warustus ja korrashoid	6.180.000.—
§ 62. Topo- ja hüdrograafilised tööd	2.080.000.—
§ 90. Segakulud	4.500.000.—
Kokku sõjaministeerium 139.474.700.—	

A. Anderkopp (töer.): Austatud Riigikogu liikmed! Lugupeetud Riigikogu liige, minu sõber, härra kindral Laidoner, andes lühikese kriitilise ülewaate meie praeguse riigikaitse korraldamise kohta, on peatanud mõnegi küsimuse juures, millega ka minu aia poole nagu kiwi oleks wisatud. Kui asja aga lähemalt waadata, selgub kohe, et kiwid väga kergesti seisma jääwad, enne kui nad üle lendama hakkawad. Mina ei tee seda mitte selleks, et seda tööd, mis mina sõjaministrina teinud olen, nüüd, kui Riigikogul aeg kaugeltki pikk ei ole ja eelarwe wastuwõtmine riigile, kui ta igapäewaga weni nima peaks, rohkem halttust toob, kui kahju, — siin kaitsma hakata, waid ma ütleksin siin ainult seda, et igalpool, kus tööd tehakse, omad wead on. Ka minu töös wõisid wead olla. Kui ma mõne sõnaga küsimust puudutan, siis ainult selleks, et Riigikogule tulewaste päewade jaoks seda rohkem ülewaadet oleks, et Riigikogul oleks kindel kawa, kuidas riigikaitse korralduses edasi minna. Härra kindral Laidoner peatas mõne sõnaga meie ametnikkude institutsiooni juures ja nende kawatustuste juures, mida uus teenistuskawa ametnikkude kohta on ette näinud. Ise enesest on see lubamata, et ohwitseride kõrwale, kes rahuajal teeniwad ja kes peawad linile minema ennast ohwerdama, oma elu andma, teised on seatud, kes seda tegema ei pea. Kuid seda ei taha uus teenistuskäigu seadlus. Ametnikud, kes ohwitseriks saawad, on walmis ja peawad walmis olema ka liiniteenistusele esimesel silmapilgul. Wõib olla ei ole hea, et niisugusel teel ohwitsere juurde te-

hakse. Kuid algus oli enne pandud arstide kaudu ja järjekindel olles tuli edasi astuda. Eriteadlasi aga, kes väerinnale ei lähe, on meil ja saab olema. Kuid ka need on ometi ohwitserid. Kui meie wõtame näiteks inseneeride küsimuse, siis teame, et see on üks külg, mis meil sõjawäes kõigenõrgem on olnud, ja mille pärast kedagi süüdistada ei saa, sest meil sõjawäe haridusega inseneere ei olnud, wõib olla ainult paar tükki, kes seda ametit osalt täita wõisid. (J. Laidoner, põl.: Ei olnud ühtegi.) On, kolonell Burõikow, kui eriteadlane kõigepealt. Kui see aga nõnda on, siis on loomulik, et ei saa öelda, et meil praegu seda wahet kahe liigi ohwitseride wahel ei ole.

Mis puutub nüüd ametnikkudesse, siis on selle üle palju kõneldud ja ka meie oleme kindral Laidoner'iga selle üle waateid selgitanud asutuses, kus meie mõlemad oleme töötanud. Pean ütleva, et minu kawatsus ei olnud mitte niisugune, et ametnikud tehtakse ohwitserideks selleks, et nemad siis mitte ei läheks koha peale, kus nemad igapäew walmis peaksid olema kodumaad kaitsma. Minu mõte oli aga väga lihtne. Need ametnikud, kes praegu teeniwad, on wõrdlemisi palju tööd teinud meie wabadussõjas. Nende hulgas on inimesi, kellel teatud haridus on, mis neile wõimaldab edasi minna, nende hulgas on aga ka inimesi, kelle haridus sedawõrd wäike, kelle oskus nii wäike, kellest väga palju loota ei saa. Selle kawa järele, mis teenistuskäigu seadusega wastu on wõetud, on wõimalus antud ametnikkudele, kellel teatud hariduslik alus on, peale teatawate kursuste läbitagemist, mille ulatus määratakse hiljem kindlaks, ohwitseride kutse omandamiseks. Missugused need kursused olema peawad, see küsimus on täiesti lahine. Minu äranägemise järele peaksid nemad niisugused olema, et nad suudaksid nendele ohwitseridele anda üldise hariduse, suudaks anda sõjawäelise erihariduse, nii et need inimesed peaksid walmis olema sel juhtumisel, kui meil rasked päewad tulewad, otsekohe riwisse minema. Ja ka praegu, rahua ajal, ei tohiks nad mitte ainult ühe koha peale jääda, waid neile tuleks teatud ümberpaigutamise wõimalused majandusaladelt riwiteenistusse luua, et nad siis sõja ajal riwiteenistuseks walmis oleks.

Mis puutub minu korraldusesse sõdurite wabaaja tarwitamise kohta, siis on

see korraldus väga palju kõneainet andnud, ja ma ei teeks mitte ülelligset ajawiidet, kui ma mõne sõnaga nende põhjuste juures peataksin, mis selle korralduse wälja kutsusid. Ma olen alati olnud otsekohe inimene ja kui meie sõjawäes mõnda küsimust olen märganud, mida ilma suurema kartuseta awalikult öelda wõib, siis ei leia mina ka põhjust seda mitte teha. Sel ajal, kui mina meie kaitseministeeriumi juhtimise etteotsa astusin, oli minul peaaegu iganädaliseks nähtuseks see, et väga suured raskused olid koha peal sõdurite wabaaja kasutamiseks selles mõttes, et inimestele wõimalust ei antud oma kasarmutest wälja minna. Väga suur protsent, ma ei taha arwude juurde peatama jääda, see on rohkem sisemine asi, aga väga suur protsent oli juhtumisi, kus kindel taks oli ette nähtud, mida weltweebel wõi teine alamwäelane, kellel ohwitseri aukraadi ei olnud, wõttis selleks, et sõdur kasarmust wälja pääseks. Kõiksugu katseid lasin mina teha, rääkisin oma lähemate kaastöölistega, kuidas seda olukorda parandada. Minu lähemate kaastööliste nõuandmise tagajärg — ma ei taha seda tööd ainult oma teeneks pidada — on selle korra maksmapanemine, mida meie ka Prantsusmaal oleme näinud, ja mida mina oma päewakäsuga nr. 339 wälja kuulutasin, missugune päewakäsk nüüd väga tuttawaks on saanud. See kord tuli kaunis kiirelt maksma panna ja sellepärast ei saanud teemasse üksikasjalisi määrusi mitte sisse wõtta. Küll aga sai minu poolt otsekohe korraldus tehtud wastawale asutusele wälja töötada üksikasjalised määrused. Need määrused ilmusid hiljem, mina ei saanud neid enam oma nimel awaldada, ja minu lugupeetud järelkäija, sõjaministri kohustetäitja härra Einbund, oli see, kes minu poolt aluseks pandud põhimõtete põhjal uue päewakäsu awaldas, kus üksikasjalised juhtnõõrid olid, kuidas seda wabadust ära tarwitada tuleb. Mis puutub sellesse, et kas selle päewakäsu põhimõtteid muudetud on wõi mitte, siis pean mina ütleva, et need põhimõtted, mis esimeses päewakäsus maksid, ka selles uues korralduses täiesti maksivad olid. Minu korraldus oli ainult põhimõtteline, üldine. Ühes sellega oli aga diwiisiülemaatele õigus antud oma äranägemise järele peensusi korraldada ja, kus tarwis, isegi wäljawõtteid teha. Merewäel oli iseäralik kord, ja see päewakäsk, mis merewäe

kohta käis, ei olnud mitte eelmise päewakäsu muutmine, waid mina ei saanud eelmise päewakäsuga muuta merewäe seadusi, ja arwati, et merewäe korda on parem reguleerida eraldi päewakäsu korras, nõnda et siin sisu muutmisest juttu ei olnud. Pean otsekohe ütlemä, et seda sammu astudes oli mul selge, et ta kerge ei olnud nendele, kes olid harjunud karmi kätt tarwitama, kes olid harjunud, et ei wõi niisuguseid samme astuda, mis weidikenegi mõista annab, et komando koosseisu õigusi weidi tahetakse piirata. See oli ju loomulik ja seda tundsime meie sõjaministeeriumis ka ette. Aga selle sammu tagajärjed olid head ja nende tagajärgede pärast ei tule minul mitte punastada. See altkäemaksu wõtmine ja sõdurite kinnipidamine on vähemalt täiesti niisugustesse piiridesse läinud, mille üle enam pead murda ei tule. (W a h e l h ü ü e p a h e m a l t p o o l t : M i k s n e i d w a s t u t u s e l e e i w õ e t u d ?) On ka wõetud, aga väga raske on neid kätte saada, sest keegi sõdur ju kaebama ei tule, ja kes tuleb, see teab, et tema olukord teinekord weel palju raskem on. Keda aga kätte saadi, need on ka wastutusele wõetud. Üheks walusaks küsimuseks selle korra maksmapanemisel oli mulle see, et kas sellega mitte korralagedus ei teki, kas sellega mitte ei teki olukord, mis meie sõjawäe sisemise lagunemise peale wõiks mõjuda. Ma jälgisin huwitusega neid teateid, mis pärast selle korralduse maksmapanemist tulid. Ja pean ütlemä, et ei ole pärast selle korralduse maksmapanemist korralagedusi rohkem olnud, kui endisel ajal. Nõnda, et rääkida, et selle korraldusega on halba tehtud, et see kord on kord ühesugune ja pärast teistsugune olnud, see ei taha õige olla.

Mis puutub meie ohwitseride, eriti wanemate õpetamise sõjateaduslikul alusel, siis on tõsi, et meil omal ajal on olnud kaheaastased kursused, mida nimetati kindralstaabikursusteks, mis läinud aasta sügisel aga kaheks lõhuti: kindralstaabikursused noorematele, ja informatsioonikursused wanematele wäejuhtidele. Kas ta otstarbekohane, selle küsimuse üle on sõjawäeringkondades väga palju waieldud. Ühed sellelt seisukohalt wälja minnes, et wanemate sõjawäelaste õppusele wõtmine kaheks aastaks wõib väga halvasti mõjuda sõjawäeosade peale, mida eelmine kaheaastane õppus näitas, kus üksikud wäeosad väga kannatasid selle all, et nende

juhid pikemaks ajaks neilt ära wõeti ja pärast tuli hulk tööd ära teha, et seda loomulikku alust jälle maksma panna, mis seal enne oli. Tuldi arwamisele, et wanemaid wäejuhte ei tohi sõjawäeosade juurest ära tõmmata 2 aastaks, aga et neile edasiarenemise wõimalust anda, selleks korraldati üheaastased informatsioonikursused, selle teadmise, et nemad aasta, kahe ja kolme pärast selle osa, mis neil puudu jäänud, perioodiliselt täiendada wõiwad. Wõib olla, et endine korraldus paremaid tagajärgi oleks andnud, mina olen inimene, kes alati on tunnistanud, et wigu tehakse ja olen ka ise eelwiimastel päewadel enne minu ametist lahkumist palunud riigikaitse komisjoni seda küsimust tõsiselt kaaluda, sest et siis weel wõimalus oli seda wiga parandada, kui tema wiga oli ja teisele teele minna. Mina pean aga ütlemä, et mina wiimasel ajal ei olnud riigikaitse komisjoni liige ja alles eilsest peale olen seda jälle ja ei tea, missugusele teele on riigikaitse komisjon selles küsimuses asunud ning missugune tema seisukoht selles asjas on. Täpipealset informatsiooni mul ei ole, kuid arwan siiski, et seda tööd on wõimalik ka praegu läbi wiia ja üheaastased kursused kaheaastasteks muuta, aga tal on omad pahed, millest kõnelesin.

Raskem kõigest küsimustest on kahtlemata wormi küsimus. Mina pean ütlemä, et minu ministeeriumis olemise ajal mitte ükskord, waid mitu korda see küsimus walitsusel väga elawaks jutuaineks on olnud. Kui mina meie lugupeetud endise wägede ülemjuhatajaga kõnelenud olen ja küsinud, mis tema arwates sõjawäe korraldamises puudub, siis on meie arwamised täiesti ühte läinud. Minu arwates on meie praegune seltskond ennast sõjawäest täiesti tagasi tõmmanud, wägi on kõrwale jäänud iseseiswa perekonnana, kelle kohta räägitakse rohkem halba kui head.

Läti on osanud seda seisukorda hoois teiseks teha. Ma toon siin mõned üksikud näited. Läti sõjawäe surnuaiad on niisugused, mille pärast lätlastel ei pruugi punastada ning ei tarwitse ükski lätlane wäljamaalaste ees silmi maha lüüa. Kui meie seda endalt küsime, siis pean mina ühe fakti peale tähelpanu juhtima. Kui meie walitsus Läti esitajatega liidu lepinguid tegi, pöörasid Läti esitajad minu poole palwega, et ma neile näitaksin, kus konna on Tallinnas langenud sõdurite

haud, siis pidin mina kahjuks ütlema, et meil seda hauda ei ole. Ma tooksin veel teise näite. „Estonia“ saalis meie iseiswuse wäljakuulutamise aastapäewal, oli aktus, kus nii mõndagi inimest wõeti käteplaginaga wastu ja mina oleksin tahtnud näha, et siis, kui wabadusristi kangelaste auks parg wabadusristi monumendile pandi, käteplagin kõige suurem oleks wõinud olla nende inimeste mälestuseks, kes maamulda on läinud ja ka nende mälestuseks, kes uhkusega seda risti oma rinnal kannawad. See käteplagin oli aga leigem kui leige. Missugust paremat tunnistust wõi tõendust tahaksime meie veel saada selleks, missugune meie seltskonna arwamine on meie kaitsewäest. (W a h e l h ü ü e k e s k e l t.) Kui leina awaldati, ka siis oleks wõinud seda tugewamal kujul teha, aga meil tõusti natukene üles ja wäga kergesti istuti jälle maha. Wõib olla, härra Linnamägi, et mõned üksikud inimesed on seda teisiti aru saanud.

Wõtame veel teise juhtumise. Igas maakonnas on wabadussõjas langenute jaoks wäikene mälestusmärgike üles pandud, kellel aga see puudub, on Tallinn, kes on kõigerikkam, kõigejõukam ja kõigeintelligentsem, ja siin ei ole meil seda mitte. Sellepärast on loomulik, et „Estonia“ saalis seltskond end niiviisi ülewal pidas.

Sellelt seisukohalt on walitsus wälja läinud ka mundri asjus, et sellele hallile inimesele, kellel midagi ei olnud, mis teda eraldas teistest, kes kõrwale puges ja ei julenud kuhugi minna oma kortsutatud ülikonnaga, et sellele inimesele anda sarnane wälimus, mis teda tema enda silmis tõstab. Ja terve rida meie wäejuhte on tarwilikuks pidanud juba esimestel päewadel seda mundrit endale muretseda. Mitte ainult nooremad. Mina ei taha sellega kaugeltki mitte öelda, et see munder kõige parem oleks, temal wõiwad kahtlemata ka omad puudused olla. See on maitse asi, selle juures on raske waielda. Mis puutub eraldi mütsisse, siis arwan mina, et see palju rohkem maitse asi on, kui sisuline külg, et ta kõrge on ja magamist ei võimalda, siis wõin mina ainult ühte öelda, et selle mundri wäljatöötamiseks oli ainult sõjawäelastest koosseisew komisjon kaua aega tööl. Sealt anti selle küsimuse otsustamine sõjawäe nõukogusse, kus kõik diwiisiülemaid oma wäeosade arwamised ja soowid esitasid. Wa-

litsusel oli paar lauda kõiksugu mütsidega täidetud, kuid lõpuks kinnitati siiski see müts, mis praegu tarwitusel on. (J. U i b o p u u, r h w s w.: Riigikaitse komisjon wäga selgesti ütles oma seisukoha selle wormi wastu.) Teie rääkisite ainult wormi wärwi wastu. Teiseks ei otsusta mitte riigikaitse komisjon wormiküsimust. Ka mütsi iseloom ei ole uus, neid on elu juba meil näinud, kuna meil on tegemist sarnaste kõwade mütsidega piiriwalwes. Need mütsid, kuigi weidi teistmoodi, on seal kanda juba mõnda aega ja peab ütlema, et need inimesed peawad palju kauem ja palju rohkem wäljas olema, kui seda kaitsewäelastel olla tuleb. Seal nad kõlbawad, miks mitte kaitsewäes? Kuju poolest tuletab see uus müts Shweitsi mütsi meele, mis on enam-wähem sealt kopeeritud. Olen Shweitsis näinud, kuidas ohwitserid ja teised seda mütsi kannawad: Ohwitser, kui ta selle mütsi saab, rõhub tema kohe lossi ja hakkab alles siis kandma. Temale ei meeldi niisugune. Meil, wõib olla, on ka maitset mitmesugused, ühele meeldib püsti, teisele — lossis. Kas ta lossis wõi püsti ilusam wälja näeb, see on enam-wähem maitse asi. Sellepärast ei tahaks pikemalt selle juurde peatama jääda.

Mis puutub asjaajamise korrasse sõjaministeeriumis, siis on siin terve rida kawatsusi olnud, on kõneldud sellest walitsuses. Mina olen omalt poolt mõned kawatsused algatanud, kahjuks jäid aga need seisma. Kuidas praegust komisjonide korda muuta, alates ülevalt peale sõjanõukogu ümberkorraldamisega, ei ole veel lõpule wiidud. Kindral Laidoner ütles kontrolli kohta, et meil sõjaministeeriumis kontrolliga kerge tegutseda ei ole. Ma ei räägi mitte, et minul kontrolli wastu midagi isiklikult oleks, kuid seda pean ütlema, et töötamise kord on wäga raske. Nähtawasti on ka Riigikogu sellest aru saanud, mispärast ta walis erikomisjoni, kes uue kontrolli seaduse wälja töötama pidi. Kahjuks ei ole see komisjon eelmise Riigikogu aeg midagi positiivsemat andnud, teatawasti ei astu ta kokku ka praegugi ja küsimus wiibib jällegi, on siin sõjaministeerium süüdi? Ja kui ma seda siin ütlen, siis ainult selle eesmärgiga, et kui korraldaw eelnõu ükskord Riigikogu komisjoni peaks jõudma, et siis silmas peetaks need asjaolud, mis tohiksid teenäitajaks olla, kuidas meie oma riigiapa-

raati paremini korraldama peame. Minu ülesanne ei ole mitte kaitsma hakata sõjaministeeriumi eelarwet, uus sõjaminister on ju seal, aga mina usun, et härra Amberg mulle pahaks ei pane, kui ma siiski osalt seda koormat enda peale julgen wõtta, sest eelarwe on minu poolt kokku seatud, mina olen teda Riigikogu eelarwe-komisjonis kaitsnud, mispärast julgen mõne sõnaga tähendada nende wastuwäidete peale, eriti aga weel kärpimiste peale, mis on ette pandud. Ei taha mitte sisuliselt walgustust üles tõsta, seda olen komisjonis pikalt teinud, kus oli esitatud suurem osa Riigikogust, igatahes wististi rohkem, kui praegu siin saalis, wõib olla küll, et üksikud liikmed waheldusid. See töö oleks täiesti üleliigne, mispärast peatan ainult üksikute põhjuste juures, mida lugupeetud rkl. Jõeäär ette tõi ja millega mina nõus olla ei saa. Kõigepealt on meie sõjaministeeriumi aparaat niisugune, mida ei saa minu arwates ei eelarwe korras, ega eelarwe-summade mahawõtmisega ümber teha, waid kui siin tahetakse teatud teed käia, siis tulewad need põhimõtted täielikult selgeks teha, mille alusel tahetakse meie riigikaitse aparaati korraldada, alles siis selguwad ka kokkuhoidmise wõimalused. Senni kui neid põhimõtteid täpselt selgitatud ei ole, ei saa ka konkreet summadega välja tulla ja põhimõttelikult rääkida. Sellepärast on härra Jõeäär'e üksikasjalisi küsimusi kaaluda väga raske, ja neid wastu wõtta, kuigi wõib olla üksik mõte seal õige tohiks olla. Härra Jõeäär wõrdles kõigepealt meie sõjaministeeriumi eelarwet protsentuaalselt üldeelarwest teiste riikide eelarwetega. Minu arwates ei anna niisugune wõrdlus Eesti rahwale midagi kätte. Meie riik on väikene riik ja meil tuleb teatud sõjawäelist jõudu pidada. Loomulik, et seal, kus suurriik, tuleb sõjawäge arwuliselt palju suuremat pidada. Kuid küsimus seisab selles, kas suurriik annab protsentuaalselt suurema wäehulga välja, kui meil. Suurriik peab üks wõi kaks protsenti inimesi püssi all, wõi rohkem, sest tema rahwa arw annab juba sedawõrd suure wäehulga, millega tema esimesel wõimalusel kaitseda suudab oma maad senni, kui tema tagawarawäge mobiliseerib. Meie juba niiviisi talitada ei saa. Mobilisatsiooni ei suudeta wiie wõi kuue tunniga läbi wiia, selleks peab meil teatud arw inimesi olema, kes lähewad senniks kait-

sema. See kaitse nõuab mõnda head üksust, mis alati walmis peab olema. See on juba wäkeriikide õnnetus. Sellepärast on meie kaitsewägi ka protsentuaalselt suurem. Asjata oleks peatama jääda asja juures, mille härra Jõeäär meil nii väga palawalt üles wõttis, kes meil õieti siis wabadussõja wõitnud on, kas ainult sõjawäe juhatajad, wõi ainult meie rahwawägi oma meeleoluga. Mina arwan, et siin tuleks mõlemile au anda, mõlemi ees müts maha wõtta, ei saa mitte öelda, et need wäejuhid, kes esimesena julgesid korraldama hakata, kes julgesid juhtida seda tööd, mis kerge ei olnud, ometi osa sellest koormast kandnud ei oleks! Arusaadaw on teiselt poolt, et ei saa ka ilma inimesteta midagi wäejuht teha, kui neid inimesi oma parema tahtmise juures mitte olemas ei ole. Mina arwan, et see waidlus on ainult ühekülgne, see on niisama, kui looduseuuriia ei silma seda, mis tema kõrwal sünnib, kas mingi wõi ilm hukka. Waatame parem otsekohele ja awaralt ümber.

Mis puutub atesteerimise korraldusse, mille kohta härra Jõeäär sõna wõttis, siis ei ole meie atesteerimise kord ju mingisugune uudis. Lugupeetud härra kindral Laidoner tähendas juba koha pealt, kui ma ei eksi, wahele, et niisugune kord wäljamaalgi on, nagu meil see on. On kaks atesteerimise korda: komisjonide oma ja isiklik. Mina olen mõlemi korra üle palju mõtelnud, kui mina kawa välja töötada lasksin ja ise wäljatöötamisest osa wõtsin ja olen ikka teatud seisukohale jõudnud, mida härra Jõeäär ka on kinnitanud, et minu motiivid, mõtted õiged on olnud. Ei saa praegu salata, et meil peale kestwate sõjaaastate inimeste meeleolus niisugused jooned on, mida harilikul ajal mitte ei ole. Kaitstakse tihti oma tuttawaid, lähemaid, mille all aga teised kannatawad. Sellepärast pean mina ka awalikult ütleva, et ajal, kus mina weel sõjaministeeriumi eesotsas seisin, näinud olen, et isiklik atesteerimine mitmel ja mitmel juhtumisel wõib ülekohtuseks muutuda. mitmel ja mitmel pool neid wigu komisjonides on parandatud, mida üksik hindaja on teinud. Sellepärast pean ka mina praegu weel lähematel aastatel meie hindamissüsteemi palju otstarbekohasemaks, kui seda on isiklik hindamine, sest, et tema kahtlemata paremused kindlustab, vähemalt palju rohkem õigust, kui seda isikliku hindamise juures juhtuda

wõib. Wiperused wõiwad ju olla ja neid on ka wist olnud, neid tuleb aga parandada. Ma ei ütle aga sellega mitte, et see kord igawesti jääma peaks, — kui meie ohwitseride kaader edeneb, pannakse maksma teistsugune kord, mis rohkem wastutust paneb üksiku inimese peale. Härra Jõeäär tähendas edasi, et meil sõjaministeeriumis palju wäärnähtusi on ametnikkude kohtadele määramisel, wanemad jõud jäetakse kõrwale ja nooremad pannakse asemele. Selles on kahtlemata osa tõtt, seda ei ole aga mitte ainult sõjaministeeriumis olnud, waid igal pool ametasutustes tuleb seda ette. Wõtke wõi wiimastest ajast eelarwe arutamise aeg üksikutes komisjonides, kus selle juures palju juttu on olnud, ja on tema ka sõjaministeeriumis pinda wõtnud, — nii kaua kui inimkond seisab, sellest mööda ei saada, aga selle pahe kõrwaldamiseks on sõjaministeeriumis ka teatud korraldus tehtud uue palgakawa läbiwiimise teel, kus mitte kohtade järele palka ei makseta, waid arwesse wõetakse teenistuse aeg. Ja wiimane walitsus ühes minuga on ka sel arwamisel olnud, kuigi mina eestkätt olin sellel seisukohal, et tänawuaastaste olude juures seda weel läbiwiia ei saa, sest see oleks korraga wõimatu, seda tuleks aegamööda ette walmistada. Eelmine Wabariigi Walitsus oli sellel seisukohal, et tulewast aastast peale seda maksma panna wõib ja maksma panema peab.

Siis tahaksin weel tähendada selle „onupoja“ poliitika kohta, mis nii terawalt üksikutel juhtumistel nähtawale olla tulnud. Wõimalus on uue palgaseadusega sellele liikumisele teatud piiri panna, kuna siis juba selle inimese huwid, teiste omade äranägemisel, suguluse wõi tutwuse sidemete pärast, tagaplaanile jääwad, kuna tema teenistusajal aga tutwus palga mõttes arwastamisele tuleb.

Mis puutub ülejääkidesse läinud aastast, mille juures lugupeetud härra Jõeäär peatas ja tähendas, et nad tänawusele eelarwele juurde tulewad arwata, siis on see ju täitsa õige. Härra Jõeäär, mida Teie käsitate siis sõjaministeeriumis teha, kui üks maja on ehitusel, wihmad on ehitamise kinni pannud, ehitaja ei ole suutnud oma ülesandeid tähtajal mitte täita ja mitte oma süü pärast, waid et ilmad ei lubanud tööd edasi teha, siis tuleb krediit edasi wiia, on loomulik, et need krediidid üle lähewad. (W a h e l h ü ü e.)

Ega sinna midagi parata ei saa. Need on ju hädatarwilikud tööd. Meil on warustuskrediit, on tellitud wäljamaalt asju, ei ole lõpulikult kätte saadud, tarwis on raha, mida tuleb meil wälja anda. Kas siis need ostmata jätta? Seal on warustuskrediidid, siis on samuti toiduskrediidid. On loomulik, et meie toiduaineid ei saa suwel osta, meie peame neid sügisel ostma. Lõikus on ju sügisel. Aga härra Jõeäär, Teie mäletate läinud aastast sügist, kui kaua meil wili peksmata oli, meie ei saanud põllult wilja kätte wihmaste ilmade tõttu ja wili pekseti alles nüüd jõulu ümber. Loomulik, et see krediit, mis läinud aasta jaoks oli ette nähtud, alles 1924 a. esimeste kuude jooksul, kui mina minister olin, tarwitusele sai wõetud. Neid ei saadud mitte minewal aastal ära tarwitada ja sellest tekkis ülejääk. Ma tõin ette juba komisjonis, et kunni jõuluni meie ei saanud rohkem wilja kokku, kui 10.000 puuda rukkid ja 3.000 puuda kaeru. Mis te' sellega peale hakkate, kui iga kuu jooksul sõjawäe peale läheb waja 20.000 puuda kaeru. Kas krediit kinni panna ja hobuseid nälgida lasta? Nii et siin mingisugust teist teed krediitidega ei olnud ja sellepärast midagi ette heita, wõi teha järeldusi eelarwe kokkutõmbamise kohta minu arwates ei ole põhjust. (S e g a n e w a h e l h ü ü e A. Jõeäär'e, sd. poolt.) No jah, tänawu aasta on wäga raske, kuid ta on raske ka sõjawäele! Eelarwes oli hinnatud kaerapuud 167 marka, tegelikult te teate, mis ta turul maksab, ma ei tea kindlasti 250 wõi... (W a h e l h ü ü e: 270.) 270 räägitakse, see on umbes 100 marka wahet, seega umbes 80% kallim. Nii et ka sõjaministeeriumil on eelarwe täitmise erakorraliselt raske olnud nende ainete hinna tõusu tõttu, mida ta tarwitab. Peale toiduainete on riie, saapad ja kõik niisugused asjad hinnas wäga tuntawalt tõusnud.

Siis härra Jõeäär tähendas lõpuks selle peale, et uute koosseisude wäljatõõtamine ja koosseisude kokkutõmbamine mitte seda tagajärge ei ole andnud, mida ta on lootnud. Minu arwates on ta wäga tuntawaid tagajärgi andnud ja on andnud selles mõttes, et meie oleme suutnud tehnilisi wäeosasid täiendada, nii et see end mitmekordselt ära tasub. Sellelt kõnetoolilt on asjatundjad alati toonitanud, et kui meil sõjawägi on, siis olgu ta korralik, olgu hea, kui ta halb on, siis ei

maksa tema peale mitte midagi kulutada. Ja meil on kindlasti väga suur puudus olnud tehnilistest vägedest. Siin on mitu korda rõhutatud, ja ma toonitan weel, et mitte mina ei ole see uus geenius, kes selle tee leidis, meie tehnilise külje laiendamisest sõjawäes. Selle juures on väga palju kaalutud, selle üle on väga palju räägitud, see on ühine töö, ainult et ta minu nimega ühte langeb ja mina ta liikuma panin. Kui teie aga selle korralduse juures peatute, siis peate ütlema, et kokkutõmbamisi meil on olnud ja meie oleme suutnud sellega suurendada tehnilisi vägesid. Meie oleme sealjuures aga koosseisude vähendamisel üle saja ohwitseri ja üle 200 hobuse võrra kokku hoidnud ja see on ometi arw, mille juures kõnelda saab. Üksikud osakonnad on koondatud ja mitmel pool on koosseisusid vähendatud kunni 55%. Raske on neil töötada ja mulle käidi väga peale, et nii ei saa läbi. Aga katsuwad siiski läbi ajada. Peab läbi saama ja teist teed otsida ei ole meil mitte võimalik. Meie raha ei luba rohkem.

Mis aga eriti uute koosseisude juures läbi on wiidud, see on põhimõte, et üleajateenijate instituut on katsutud võimalikult laiemale alusele seada. Ja see on suur wõit. Saksamaal on praegu Versailles'i rahulepingu põhjal sõjawäge 100.000 inimest. Kuid nemad kasutawad oma inimesi harukordselt, nad õpetawad need 100.000 nõnda välja, et nendest wiimane kui üks mees oleks täiesti väljaõpetatud allohwitser, kes wõiks noori sõdurid, kes wähegi algõppust on saanud, otsekohe lahingusse wiia. Ja korralikka väljaõppinud allohwitseri on võimalik saada ainult siis, kui ta mitte 1½ aastase õppuse järele sõjawäest ei lahku, waid kui ta weel paariks aastaks sinna jääb. Niisugune üleajateenijate küsimus on meil raske ja raske sellepärast, et meil puudub raha nende palkamiseks. Nad on kallimad, loomulikult, kui ajateenijad. Uute koosseisudega on aga see võimalus leitud ilma lisakuludeta, ja ma pean ütlema, et riigikaitse mõttes ja ka aineliselt on meie riik sellega väga palju wõitnud, sest meie suudame niisuguste inimeste abil meie noori sõdurid palju kergemini välja õpetada, neilt palju kergema waewaga seda kätte saada, mida muidu raske saada.

Ma ei taha üksikasjaliselt nende parandus-ettepanekute juurde mitte enam

minna, mida härra Jõeäär tegi, sest nad on komisjonis väga põhjaliku kaalumise all olnud. Ma peaksin aga wabandama lugupeetud härra arundja ees, et ma lugen meelde tuletada, et üks küsimus Riigikogule kahes wariandis ette on pandud, nimelt: kantseleikulud, kus härra Jõeäär ettepaneku tegi maha wõtta sellest summast weel 750.000, mis komisjonis ühepalju hääli sai poolt ja wastu ja sellega wist Riigikogu otsustamisele tuleb, — kumba neist kahest wariandist wastu wõtta. Selle summa ulatus ei ole ju sedawõrd suur, et tema pärast maksaks piikisid murdma hakata, teda wõiks väga kergesti maha hääletada. Aga mind on huwitanud iseendast need alused, mille järele kantseleitöö on käinud. Minewal aastal oli sõjaministeeriumi eelarwes ette nähtud weidi üle 12 miljoni kantseleikulud, kui ma ei eksi, tänawu aasta on need summad vähendatud terwelt 4.000.000 marga võrra, see on, terwelt $\frac{1}{3}$ wõi 33%. Mina usun, et kui sellest summast weel 750.000 marka maha wõtta, et siis sõjaministeerium väga raskesse seisukorda satub. Mina usun, et minu lugupeetud järelkäija, härra Amberg, neid kokkuhoidmisi kindlasti jätkab, aga ühe päewaga neid ometi läbi wiia ei suudeta. (Wahelhüüe A. Jõeäär'e, sd. poolt.) Härra Jõeäär, meie wõime ju weel maha tõmmata, aga siis jääb eelarwe paberile. Meie ei suuda siis eelarwet lihtsalt täita. Meil on vähendatud inimesi, on vähendatud hobuseid, aga uperkuuti terwelt 50% kantselei juures maha kustutada ei saa. Mina olen kõigesuurem kantseleide wastane, wõib olla sellepärast, et ma nendes Wenemaast alates ja kodumaal mõned head aastad mööda olen saatnud. Aga igal asjal on oma piir. Mina küsisin weel täna warustuswalitsuse ülema kolonel Rotberg'i käest, kuidas on aruanded eelmiste kahe kuu kohta kantseleides. Tema ütleb, et tuleb puudus. Kui meie nüüd weel maha tõmbame, kust saame siis. Mina tähendasin, et siin terwelt 33% vähendatud on.

Juhataja **J. Tõnisson**: Sõna on abiesimehel Wirma'l korra kohta.

7. Tulewal nädalal ärapeetawate koosolekute kindlaksmääramine. Abiesimees **K. Wirma**: Teen juhatuse nimel ettepaneku, määrata Riigikogu koosolekud tu-

lewa nädala kohta kindlaks. Ettepanek on määrata koosolekud esmaspäewal, teisipäewal, kolmapäewal, neljapäewal ja reedel, iga päew kella 5-st alates, päewakorda wõttes riigi 1924 a. eelarwe. Neljapäewase ennelõunase arupärimis-koosoleku kohta teeks juba Riigikogu juhatus wastawa otsuse ja saadaks päewakorra Riigikogu liigetele kätte, nii et seda ei oleks eriti waja otsustada.

J. Laidoner (põl.): Mina tuletan lugupeetud Riigikogu liigetele meelde, et esmaspäewal on majandusnõukogu koosolek ja sinna igatahes peawad Riigikogu liikmed minema. Nii, et kahte koosolekut pidada ei saa, kas peaks Riigikogu koosolek wõi majandusnõukogu koosolek ära jääma. Pean tähendama, et seal on rida küsimusi, ka Lõuna-Eesti raudtee küsimus, kutsutud on hulk väljaspoolt esitajaid. Ja sellepärast ei ole otstarbekohane, kui see koosolek ära jääb. Mina olen selle poolt, et koosolek teha esmaspäewal enne lõunat wõi teisipäewal, aga majandusnõukogu koosolek ära jätta ei ole praktiline.

Abiesimees **K. Wirma**: Mina ühinen rkl. Laidoner'iga selles, et esmaspäewal jääks koosolek ära, aga kolmapäewal oleks siis kaks koosolekut — kell 10 hommikul ja kell 5 pärast lõunat. Teisipäewal on enne lõunat suurem komisjoni koosolek. Neljapäewal jääks Riigikogu koosolek Riigikogu juhatuse kokku kutsuda.

Juhataja **J. Tõnisson**: Ettepanek oleks järgmine: tulewal nädalal pidada koosolekud, wõttes päewakorda riigi 1924 a. eelarwe:

teisipäewal, 1. aprillil kell 5 pärast lõunat, kesknädalal, 2. aprillil kell 10 hommikul ja kell 5 pärast lõunat, neljapäewal, 3. aprillil kell 5 pärast lõunat, reedel, 4. aprillil kell 5 pärast lõunat.

Asun hääletamisele. (Hääletatakse.) Ettepanek on nähtawa enamusega wastu wõetud.

Edasi on kirjalik ettepanek tehtud rkl. härra Martna poolt koosolek lõpetada.

Rkl. Martinson'i poolt on tulnud soowiwaldus, sõna saada erakorraliseks teadaandeks. Kodukorra § 70 põhjal antakse sõna sarnasel korral päewakorrapunkti lõpul. Kesk päewakorrapunkti arutamist ei saa mina erakorraliseks tea-

daandeks sõna anda. Sellepärast tuleks eelarwe arutamine katkestada ja peale erakorralist teadaannet wõiks koosolek lõpetada. (Hüüded: Täiesti õige! Wäga õige!) Tähendab, oldakse käesolewa päewakorrapunkti, see on, riigi 1924 a. eelarwe arutamise tänaseks lõpetamise poolt ja niipea, kui erakorralise teadaande ära kuulame ja kui selle järele wahest sõna ei wõeta, siis lõpetame koosoleku.

S. E. Martinson'i erakorraline teadaanne lahkumise kohta sotsiaaldemokraatliku tööliste partei Riigikogu rühmast.

E. Martinson (väljasp. rhm.): Austatud rahwasaadikud! Teine Riigikogu ja tema poolt kujundatud hiljuti lahkunud walitsus ei wõi oma töowiljakusega kiidelda. On

palju aega raisatud erakondade waheliste sisemistele hõõrumistele. Erakondade tegewust ei juhi sagedasti mitte niiwõrd üldised riigi- ja rahwa kuiwõrd kitsad erakondlikud ja isegi isiklikud huwid.

Arwan, et iga riiklikul alusel seisew erakond tohib parlamendis üles seada ainult need nõuded, mida ta ise suudaks läbi wiia, kuj tema kätte riigi walitsemine usaldataks.

Sellelt seisukohalt wälja minnes olen mina esimeses kui ka teises Riigikogus oma tegewust sellelt põhimõttelt juhtinud, et laiemate rahwakihtide huwides mitte nii tähtis ei ole suurte nõudmistele üles seadmine, kui just ülesseatud nõudmistele — ja olgugi vähemate nõudmistele — asjalik ning wisa kaitsmine ja ellu wiia püüdmine.

Tähtsaks teguriks laiemate rahwakihtide, ka tööliste, olukorra parandamiseks, olen lugenud rahwa haridusliku tasapinna tõstmist, mispärast ma ka eestkätt sel alal töötanud olen. Ja kuna õige mitmed minu ettepanekud I. kui ka II. Riigikogu poolt wastuwõtmist on leidnud, siis ei ole minu Riigikogus wiibimine asjata olnud.

Rühmas olles olen arwamisel olnud, et rühm peaks walitsusest osa wõtma, et tal wõimalik oleks oma nõudmisi tegelikult maksuma panna. Eriti tähtsaks ja laiemate rahwakihtide seisukohalt — praeguse seisukorra juures just hädatarwiikuks — pidasin rühma walitsusse minemist wiimasel walitsuse kokkusead-

misel. Sellega oleks loodud püsiwam laiemal alusel kujundatud walitsus, kelle seljataga oleks seisnud rahwa enamus ja kes sellepärast ka oleks pidanud teostama laialisemate rahwakihtide hädatarwilikka wajadusi. Sellepärast olin mina ka üks neist rühma liigetest, kes nõudsid, et meie walitsusse minemisel mitte liig suuri nõudmisi üles seadma ei pea, mida meie walitsuses olles ei suudaks läbi wiia.

Minu arwates on rühmal, kelle seljataga seisab $\frac{1}{5}$ meie riigi rahwast, täielik õigus nõuda, et tema walitsusest osa wõtta saaks. Kui aga walitsuse kokkuseadmisel temaga tõsiselt ei rehkendata, siis oleks ainuke järjekindel samm olnud uue walitsuse wastu hääletada ja sellest ka walitsuse kokkuseadjale ette teatada, et sundida enesest tõsisemalt lugu pidama ja walitsuse kokkuseadjat ühtlasi tarwilikka konsekwentse tõmbama.

Üht ega teist pole sündinud: ei ole sotsiaaldemokraate walitsusse kutsutud ja nendega õieti tõsiselt rehkendatudki, ega ole nemad ka walitsuse wastu hääletanud, et ennast kui poliitiliselt mõjuw tegur maksma panna. Mul on põhjust arwata, et rühm pole tõsiselt püüdnudki walitsuse kokkuseadmise küsimust lahendada aidata, sest et partei seisukohalt on kasulikum walitsusse mitte astuda ja ainult arwustaja osaga leppida.

On ka teisi kaaluwaid asju, milles mina rühmaga kokku leppida ei saa, kuid ma ei taha neist siinkohal awalikult kõnelda. Kõigi nende asjaolude tõttu olen sunnitud Eesti sotsiaaldemokraatliku töö-

liste partei Riigikogu rühmast välja astuma.

Et mina aga kindlal arwamisel olen, et minu töö Riigikogus mitte ilmaaegne ei ole olnud ja et minu töö ka edaspidi Riigikogus tarwilik on, eriti hariduslikkude küsimuste lahendamisel ja et minu töö sel alal, ka oma walijate huwides wist vähemalt samatähtis on kui teistegi rühma liigete töö, siis ei lahku mina Riigikogust, waid jään töötama parteitu Riigikogu liikmena. Oma lahkumisest olen kirjalikult Riigikogu juhatusesele teatanud.

Juhataja J. Tõnisson: Riigikogu juhatusel on teatada, et rkl. Martinson'i poolt on wastaw teadaanne tulnud, et tema Eesti sotsiaaldemokraatliku tööliste partei Riigikogu rühmast lahkunud on, jääb aga Riigikogusse töötama parteitu Riigikogu liikmena.

Korra kohta on sõna rkl. Wirma'l.

K. Wirma (sd.): Erakorralise teadaande puhul on kodukorra järele wõimalik läbirääkimisi awada. Aga silmas pidades, et Riigikogu juba kaua aega koos istunud ja aeg hiline on, ja et kodukorra alusel wõimalik on selle küsimuse kohta sõna wõtta edaspidisel koosolekul, ei tee ma ettepanekut awada läbirääkimisi.

Juhataja J. Tõnisson: Nagu juba enne oli kokku lepitud, pidi koosolek lõpetatama pärast erakorralise teadaande ettekandmist. Sellepärast lõpetan koosoleku.

Koosolek lõpeb kell 9.30 min.

Algkirjale alla kirjutanud:

Riigikogu esimees **J. Tõnisson.**

Abisekretäär **J. Wain.**